

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права

4895 Методичні вказівки
з організації самостійної роботи
з дисципліни «Фінансове право України»
для студентів 4-го курсу спеціальності 081 «Право»
денної та заочної форм навчання

Суми
Сумський державний університет
2020

Методичні вказівки з організації самостійної роботи з дисципліни «Фінансове право України» / укладачі: М. В. Старинський, А. В. Стеблянко. – Суми : Сумський державний університет, 2020. – 69 с.

Кафедра адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ВСТУП

Перехід України до економіки ринкового типу зумовлює потребу формування нових правових відносин у сфері державних фінансів. Зараз провадиться активна робота з удосконалення фінансового законодавства України. Її успіх залежить від того, наскільки вдасться узагальнити накопичений досвід, зіставити його з теперішньою зарубіжною практикою, виявити успіхи та прорахунки, наміри, орієнтири.

Однак прийняття та дія великої кількості законодавчих актів, що регулюють відносини у сфері державних фінансів, дуже часті зміни, неоднозначність тлумачення їх норм створюють значні перешкоди в практичній діяльності як для державних органів – головних розпорядників державного бюджету, платників податків, так і для органів контролю (державного казначейства, податкових органів).

Крім того, невідповідність значної частини працівників державних виконавчих органів і державних контролюючих органів негативно впливає на попередження зловживань у сфері державних фінансів. За таких умов зростають значення та роль права як інструменту державного управління економікою. Але право може успішно виконувати свою функцію лише за умови жорсткого дотримання його вимог в усіх сферах діяльності, зокрема і в фінансовій.

Правове регулювання акумулювання, розподілу та використання державних фінансів – комплексна проблема, яку досліджують представники різних наук, насамперед юристи та економісти. Їх завдання принципово різні. Економіст найперше розглядає питання доцільності межі правового регулювання державних фінансів, регулюючі функції таких інститутів тощо. Юрист розглядає проблему з позиції свободи учасників фінансових відносин, тобто з позиції обмеження доцільності на користь можливості вибору того чи іншого варіанта поведінки. Головний орієнтир юриста під час дослідження ним загальних проблем державних фінансів під час розроблення конкретних питань техніки правового регулювання – захист права власності та підтримання балансу інтересів платників податків і суспільства.

Навчальна дисципліна «Фінансове право України» передбачає опанування певним інструментарієм, методологією українського фінансового законодавства, вивчення сутності форм і методів оподаткування окремими податками та зборами в Україні, бюджетного права та процесу, державного впливу на фінансові правовідносини та порушників фінансового законодавства, систему контролюючих органів, їх прав та обов'язків, а також взаємодії між кожним суб'єктом фінансових правовідносин; вивчення системи законодавчих і підзаконних актів з питань регулювання державних фінансів.

У межах цієї дисципліни передбачається вивчення та проведення порівняльного аналізу чинної української фінансової системи з іноземними сучасними фінансовими системами та історичний розвиток цієї галузі права. Навчальна дисципліна дає можливість одержання знань про фінансові

відносини, тобто про відносини між державою та розпорядниками державних коштів; між розпорядниками державних коштів і контролюючими органами; між державою, податковими органами та фінансово-кредитними установами з акумуляції та розподілу бюджетних надходжень, а також правовідносин із платниками податків, ну і обов'язково із державних витрат.

Навчальна дисципліна «Фінансове право України» є спеціальним курсом для студентів вищих навчальних закладів юридичних спеціальностей. Він інтегрує знання з окремих галузей права (трудове, цивільне, кримінальне, господарське тощо), та інших суміжних наук, конкретизує, доповнює і поглиблює зміст знань, навичок, умінь із зазначених дисциплін.

У результаті процесу вивчення навчальної дисципліни «Фінансове право України» студент повинен набути знання про:

- сутність фінансового права та фінансового законодавства, його зв'язок з іншими галузями права;
- функції та принципи правового регулювання розрахунку, обліку, акумуляції та витрат державних фінансів;
- систему державних, зокрема контролюючих органів, права та обов'язки окремих державних контролюючих структур та їх службових осіб у процесі збирання, акумуляції та розподілу державних фінансів;
- правовий статус кожного з суб'єктів фінансового права;
- способи забезпечення законності в сфері державних фінансів;
- поняття та види санкцій, які застосовуються до порушників фінансового законодавства.

Крім того, розвинути та закріпити навички з:

- тлумачення та застосування чинного фінансового законодавства;
- правильного використання в практичній діяльності методів і принципів встановлення, зміни та припинення дії норм фінансового законодавства, і особливо податкового та бюджетного;
- здійснення та реалізації прав з забезпечення законності у процесі формування, використання державних фінансів, а також у разі застосування фінансових санкцій, адміністративних стягнень та притягнення до кримінальної відповідальності.

Місце навчальної дисципліни. Вивчення фінансового права базується на теоретичних знаннях і навичках, які одержані студентами з теорії держави і права, історії держави і права, конституційного та адміністративного права. Одержані знання та навички є базовими для вивчення таких навчальних дисциплін як банківське право, а також дисциплін професійної підготовки з ОКР «Магістр».

Методичні вказівки з організації самостійної роботи студентів

Глибокі знання фінансового права та законодавства неможливі без обов'язкового поєднання пасивного (зазвичай) надбання студентом певних знань на лекціях із його активною і наполегливою підготовкою до практичних і семінарських занять і викладенням свого бачення (на підставі відповідних законів, практики застосування та літературних джерел) того або іншого питання, уміння вести аргументовану полеміку, відстоювати свою точку зору на групових заняттях.

Самостійна робота студента – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються студентом самостійно під час позааудиторної навчальної роботи.

Метою самостійної роботи студентів є засвоєння в повному обсязі навчальної програми та послідовне формування у студентів самостійності як риси характеру, що має істотну роль у формуванні сучасного фахівця вищої кваліфікації.

Студенту рекомендується виконання домашнього завдання починати з відповіді на поставлені теоретичні запитання. Для цього потрібно звернутися до тих джерел, в яких міститься відповідь на такі запитання.

Якщо внаслідок цього у студента виникло певне уявлення про зміст та практичну значущість поставленого запитання, стисла відповідь на нього повинна бути викладена в письмовій формі. Як і відповідь щодо вирішення відповідних практичних юридичних задач.

Перш ніж розпочати вирішувати завдання, необхідно уважно їх прочитати, звернувши особливу увагу на юридичну термінологію, усвідомивши всі обставини, викладені в умовах. Вирішувати завдання потрібно у точній відповідності з вказаними обставинами. Довільна зміна умов або допущення того, що не зазначено в тексті, не дозволяється. Під час проведення занять можна обговорити також інші варіанти завдання.

Для правильного розв'язання практичної задачі необхідно зробити юридичний аналіз обставин справи та зіставити їх із змістом закону. Водночас необхідно назвати всі характерні ознаки кожного елемента правовідносин, які містяться в законі або впливають із його змісту, і порівняти з обставинами, зазначеними в завданні.

Остаточне вирішення завдання – це логічно пов'язана низка аргументованих суджень, доказів і висновків, що ґрунтуються на законі, нормативному акті чи керівній постанові вищого судового органу, а в окремих випадках – і на теоретичних положеннях, що містяться в списку літературі. В останньому випадку необхідно назвати роботу автора, рік її видання, сторінку, на яку робиться посилання.

Для більш образного й оригінального висловлювання своєї думки, підвищення правової культури студента дуже важливо використовувати під час виступу окремі афоризми, порівняння, оригінальні думки видатних вчених тощо.

З окремих теоретичних питань за матеріалами судової практики рекомендується написання рефератів, які необхідно заслуховувати на заняттях. У рефератах викладаються основні ознаки того чи іншого закону, аналізуються окремі положення теорії фінансового права або судова практика з окремих категорій справ. Водночас необхідно спірні в теорії й судовій практиці питання, визначати своє ставлення до них, вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства. Викладач може також призначити одного чи двох опонентів, які виступлять за заслуханим на занятті реферату.

Практичні завдання, які вирішуються студентами, призначені для того, щоб останні мали можливість набути навичок всебічного юридичного аналізу різноманітних ситуацій із практики підприємств, господарчих суб'єктів, судових органів, господарського та адміністративного суду, інших держаних органів, органів місцевого самоврядування.

Кожне завдання – це виклад певних фактів, одні з яких мають юридичне значення, а інші – ні. Під час ознайомлення зі змістом студенти повинні визначити: які з наведених фактів мають юридичне значення; які правові наслідки з ними пов'язані; зміст правовідносин, що виникли між учасниками; потрібно вирішити спірне питання; якими нормативними актами при цьому необхідно керуватись. Якщо з приводу фактично існуючої ситуації або спору прийнято рішення відповідних компетентних органів, студенти повинні визначити, чи є воно правомірним, та обґрунтувати свої вислови.

Під час вирішення завдань необхідно складати аргументований висновок із кожної справи, готувати проєкти необхідних документів, використовуючи список рекомендованої літератури, нормативні акти та практику суду, господарського або адміністративного суду. Посилаючись на акти, потрібно зазначити, ким і коли вони прийняті, де опубліковані, коли набрали чинності або були скасовані. Рішення потрібно викладати чітко, послідовно, юридично грамотно.

У рекомендаціях наведені необхідний перелік нормативних актів, список спеціальної літератур та стислий зміст лекції, контрольні запитання для більш доступного вирішення наданих завдань.

Під час самостійної підготовки до занять студенти повинні опрацювати відповідні розділи підручників і рекомендованої літератури, нормативні акти, ознайомитися з роз'ясненнями суду (господарського або адміністративного).

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

Обсяг навчальної дисципліни становить 5 кредитів ЄКТС, 150 годин, із яких 64 години становить контактна робота з викладачем (32 години лекцій, 32 години практичних робіт на одну академічну групу), 86 годин становить самостійна робота.

Самостійна робота студента – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються студентом самостійно під час позааудиторної навчальної роботи.

ТЕМА 1. Правові основи фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування в Україні

Поняття, ознаки та функції фінансів. Публічні та приватні фінанси. Зміст та елементи фінансової системи держави. Принципи, напрями і методи фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Органи управління державними фінансами. Правові основи фінансової діяльності органів місцевого самоврядування.

ТЕМА 2. Фінансове право в системі права України

Поняття фінансів, їх ознаки та функції. Фінансова система України та її структура. Зміст, принципи, форми та методи фінансової діяльності держави. Система фінансових органів. Предмет, метод, система, джерела фінансового права. Фінансово-правове регулювання: поняття та зміст. Фінансове законодавство: поняття, структура, загальна характеристика. Фінансове право в системі права. Наука фінансового права: історично-правові аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку.

ТЕМА 3. Фінансово-правові норми. Фінансові правовідносини

Поняття фінансово-правової норми, її ознаки, особливості та зміст; класифікація за способом впливу на учасників правовідносин, за змістом, за функціональним призначенням тощо. Структура фінансово-правової норми. Особливості санкцій фінансово-правових норм. Фінансові правовідносини: поняття та особливості, класифікація, структура. Суб'єкти та учасники фінансових правовідносин. Особливості об'єкта фінансових правовідносин. Фактичний та юридичний зміст фінансових правовідносин.

ТЕМА 4. Організаційно-правові засади фінансового контролю в Україні

Поняття фінансового контролю та його зміст. Види фінансового контролю за часом проведення, за формою проведення, за сферою фінансової діяльності, за суб'єктним складом органів, що його здійснюють. Методи фінансового контролю. Види органів фінансового контролю. Повноваження органів законодавчої влади, органів виконавчої влади, спеціальних контрольних органів, органів місцевого самоврядування, недержавних організацій у сфері фінансового контролю. Порядок реалізації контрольних

повноважень у фінансовій сфері органами фінансового контролю (Рахункова палата України, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба, Державна аудиторська служба, Державна фіскальна служба, Національний банк України).

ТЕМА 5. Відповідальність за порушення фінансового законодавства

Поняття та ознаки фінансово-правової відповідальності. Принципи фінансово-правової відповідальності. Функції фінансово-правової відповідальності. Загальна характеристика фінансового правопорушення. Поняття та види фінансових санкцій. Види фінансово-правових санкцій. Риси та ознаки фінансово-правових санкцій. Особливості фінансово-правових санкцій. Порядок реалізації фінансово-правової відповідальності. Стадії фінансово-правової відповідальності.

ТЕМА 6. Загальні положення бюджетного права

Поняття бюджету та його значення для функціонування держави та місцевого самоврядування. Предмет бюджетного права. Бюджетно-правові норми: поняття, особливості, структура, класифікація. Бюджетні правовідносини: поняття, особливості, зміст та види. Суб'єкти бюджетних правовідносин. Джерела бюджетного права. Бюджетне законодавство.

ТЕМА 7. Бюджетна система України

Бюджетна система України та принципи її побудови. Правове регулювання структури бюджету. Бюджетні права України та місцевого самоврядування. Бюджетна класифікація: поняття та структура.

ТЕМА 8. Організаційно-правові засади бюджетного процесу

Поняття бюджетного процесу та його принципи. Поняття стадій бюджетного процесу. Бюджетний період. Учасники бюджетного процесу та їх повноваження. Порядок подання та розгляду законопроектів, які впливають на дохідну чи видаткову частину бюджетів. Застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі. Складання прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди. Бюджетні призначення та асигнування. Резервний фонд бюджету. Складання проекту бюджету; розгляд та затвердження бюджету, виконання бюджету, особливості формування надходжень бюджету та здійснення витрат у разі несвоєчасного набрання чинності законом про Державний бюджет України. Особливості бюджетного процесу для місцевих бюджетів.

Принципи виконання Державного бюджету України. Казначейське обслуговування бюджетних коштів. Виконання Державного бюджету за доходами. Виконання Державного бюджету за видатками. Особливості виконання місцевих бюджетів. Фінансування видатків. Державні та місцеві запозичення. Правове регулювання міжбюджетних відносин. Правові засади розмежування видатків між бюджетами. Передача коштів між місцевими

бюджетами. Міжбюджетні трансферти: поняття, види та особливості. Поняття, система та особливості бюджетного контролю. Поняття та види порушень бюджетного законодавства. Заходи впливу за порушення бюджетного законодавства. Правові засади здійснення публічних закупівель.

ТЕМА 9. Загальні положення податкового права України

Поняття податкового права. Становлення податкового права як галузі права в системі права України. Розвиток наукових підходів до розуміння податкового права та його функцій у розвитку держави.

Предмет і метод податкового права. Особливості методу податкового права. Характеристика державно-владних розпоряджень як характерної особливості методу податкового права. Система та джерела податкового права. Принципи податкового права. Податково-правові норми та податкові правовідносини.

ТЕМА 10. Поняття та характеристика податку

Зародження податку як особливої форми утримання держави її громадянами. Поняття та характеристика напрямків сприйняття податків. Функції податків та особливості їх реалізації. Елементи правового механізму податку. Характеристика основних елементів правового механізму податку (платник податку, об'єкт оподаткування та ставка податку). Характеристика додаткових елементів правового механізму податку (строк і порядок сплати, податкова звітність тощо). Класифікація податків. Характеристика видів податків залежно від компетенції органу, що встановлює податковий платіж на відповідній території. Характеристика видів податків залежно від каналу надходження. Характеристика видів податків залежно від методу стягнення. Характеристика видів податків залежно від методу оподаткування. Податкова система України. Контролюючі органи. Поняття та зміст та принципи податкової системи. Податок як правова категорія: поняття, ознаки та сутність. Принципи та функції податку. Співвідношення податків та інших обов'язкових платежів. Класифікація податків. Характеристика елементів правового механізму податку (платник податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування, ставка податку, порядок обчислення податку, податковий період, строк і порядок сплати податку, строк і порядок подання звітності, податкові пільги). Права та обов'язки платників податків та контролюючих органів. Особи, які сприяють сплаті податків. Облік платників податків. Податкові агенти: поняття та особливості правового статусу. Порядок оскарження незаконних дій і рішень органів ДФС та їх посадових осіб. Податкові перевірки: зміст, види, наслідки. Виникнення, зміна та припинення податкового обов'язку. Виконання податкового обов'язку. Податкове повідомлення-рішення. Податкова вимога. Виникнення, зміна та припинення податкового зобов'язання. Податковий борг. Погашення податкового боргу. Строки сплати податкового зобов'язання. Способи забезпечення виконання

обов'язку зі сплати податку. Підстави та порядок настання відповідальності за порушення податкового законодавства.

ТЕМА 11. Правове регулювання митних платежів

Поняття та принципи митного регулювання. Роль і місце митних платежів у податковій системі. Поняття та види мита. Ввізне мито, вивізне мито, сезонне мито, особливі види мита. Поняття та види митних режимів. Встановлення митних платежів. Справляння митних платежів. Визначення бази оподаткування митом. Фінансово-правові аспекти діяльності митних органів України. Правові засади здійснення контролю за сплатою митних платежів. Порядок сплати мита. Пільги під час сплати мита.

ТЕМА 12. Фінансово-правові основи обов'язкового державного страхування

Правовий режим державних цільових позабюджетних фондів. Поняття страхування як економічної й правової категорії, його завдання і функції. Галузі права, якими регулюються страхові відносини. Види страхування. Органи, які здійснюють нагляд і регулювання страхових відносин. Сутність обов'язкового державного страхування. Правовий режим державних цільових позабюджетних фондів. Види державних цільових позабюджетних фондів. Пенсійний фонд як централізований орган виконавчої влади і як фонд коштів для забезпечення пенсій і соціальних послуг. Правовий режим коштів Пенсійного фонду та інших соціальних страхових позабюджетних фондів (на випадок безробіття, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням). Правовий режим коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Фінансовий контроль за утворенням та використанням цільових позабюджетних фондів.

ТЕМА 13. Правове регулювання банківської діяльності

Ринки фінансових послуг як предмет фінансово-правового регулювання. Поняття банківської системи України та банку. Фінансово-правове регулювання банківської діяльності. Поняття та характеристика центрального банку держави. Зміст правового статусу центрального банку держави. Особливості становлення Національного банку України. Правові засади діяльності Національного банку України. Інституційна незалежність Національного банку України. Майнова незалежність Національного банку України. Кадрова незалежність Національного банку України. Функціональна незалежність Національного банку України. Інструментальна незалежність Національного банку України. Фінансова незалежність Національного банку України. Поняття та характеристика функцій Національного банку України. Конституційні функції Національного банку України. Інші функції Національного банку України. Особливості функціонування Національного банку України. Операції Національного банку України. Правове регулювання

діяльності Національного банку України з управління золотовалютними резервами.

ТЕМА 14 Банківська система України

Поняття банківської системи та їх види. Структура банківської системи. Характеристика елементів банківської системи України. Особливості становлення банківської системи України. Загальна характеристика верхнього рівня банківської системи України – Національного банку України. Загальна характеристика нижнього рівня банківської системи України: банки, філіали, банківські об'єднання, банківська інфраструктура, небанківські фінансово-кредитні установи.

ТЕМА 15. Правове регулювання грошового обігу в Україні

Грошовий обіг і грошова система України. Фінансово-правові засади організації платіжних систем в Україні. Правове регулювання відносин у сфері готівкового обігу та здійснення розрахунково-касового обслуговування. Порядок організації безготівкових розрахунків в Україні.

Тема 16. Правові основи валютного регулювання і контролю в Україні

Поняття валюти та валютної системи. Поняття валютних операцій. Повноваження органів, що здійснюють державне валютне регулювання. Органи валютного контролю в Україні.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ

Тема 1. Правові основи фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування в Україні

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Фінансове право – це галузь права, яка регулює економічні, а саме фінансові відносини. Тому для розуміння природи й особливостей цієї галузі права необхідно мати чітке уявлення про те, що таке фінанси.

Студенти повинні розуміти, що фінанси – це економічна категорія, яка виражає реально існуючі суспільні відносини – фінансові відносини. Саме тому поняття «фінанси» і «фінансові відносини» у науці прийнято вважати ідентичними.

Розглядаючи питання про сутність фінансів, студентам необхідно уявити, що фінанси – це не всі грошові відносини в суспільстві, а лише їх частина, а саме ті, які пов'язані зі створенням, розподілом і використанням фондів коштів держави, її територіальних утворень, а також підприємств й організацій, необхідних для забезпечення розширеного відтворення та соціальних потреб, у процесі яких відбувається розподіл і перерозподіл сукупного суспільного продукту та контроль за задоволенням суспільних потреб.

Студентам необхідно знати зміст розподільчої, контрольної функцій фінансів, визначення державних фінансів як системи грошових відносин, за допомогою яких мобілізуються, розподіляються та використовуються централізовані та децентралізовані фонди коштів держави. Пам'ятати, що державні фінанси охоплюють: державний бюджет, централізовані та децентралізовані фонди коштів, фінанси підприємств й організацій державної та комунальної форм власності, державний кредит, державне особисте та майнове страхування. Особливу увагу рекомендується звернути на відмінність між державними та приватними фінансами, адже державні фінанси на відміну від приватних: а) визначаються рішеннями держави і діями публічної влади; б) можуть забезпечуватися в примусовому порядку; в) пов'язані з грошовою системою держави; г) є засобом досягнення загального інтересу.

Розглядаючи питання про централізовані та децентралізовані фінанси як види державних фінансів, потрібно звернути увагу на те, що централізовані фінанси формуються на рівні держави згідно з прийнятими законодавчими та нормативними документами та охоплюють державний і місцеві бюджети, Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд зайнятості населення тощо. На відміну від централізованих, децентралізовані фінанси формуються на рівні підприємств для забезпечення їхньої господарської діяльності за рахунок своїх прибутків і включають фонд обігових коштів, амортизаційний фонд, ремонтний фонд, фонд оплати праці, фонди економічного стимулювання, резервний фонд тощо.

Студентам необхідно охарактеризувати систему органів управління державними фінансами, яку складають: державні органи законодавчої влади; державні органи виконавчої влади загальної компетенції; спеціальні органи державної виконавчої влади з управління фінансами.

Розглядаючи питання про фінансову систему як сукупність і взаємозв'язок урегульованих фінансово-правовими нормами окремих взаємозв'язаних різних груп фінансових відносин (фінансових інститутів, ланок фінансів), у процесі яких мобілізуються, розподіляються та використовуються кошти централізованих і децентралізованих фондів, студентам варто уявити поняття окремих ланок фінансової системи: бюджетної системи, позабюджетних цільових фондів, фінансів підприємств, установ й організацій різних видів власності, державного особистого та майнового страхування, кредиту.

Вивчаючи цю тему, студенти повинні розуміти, що фінансові відносини виникають у процесі фінансової діяльності. А тому важливо знати не лише зміст фінансової діяльності держави органів місцевого самоврядування як процесу планомірної мобілізації, розподілу та використання державою та органами місцевого самоврядування централізованих і децентралізованих фондів коштів (фінансових ресурсів) для забезпечення виконання ними поставлених завдань і функцій, а й характерні особливості фінансової діяльності держави й органів місцевого самоврядування. Так, фінансова діяльність: а) має міжгалузевий зміст через розподіл фінансових ресурсів у всіх галузях і сферах державного управління; б) є видом діяльності представницьких і виконавчих органів влади; в) сфера фінансової діяльності є компетенцією не лише державних органів, а й органів місцевого самоврядування. Особливу увагу студентам варто зосередити на аналізі функцій і методів фінансової діяльності. Водночас вирізняти розподільчу, контрольну функції та три групи методів фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування, а саме: 1) методи мобілізації коштів фондів: а) метод обов'язкової мобілізації; б) метод добровільної мобілізації; 2) методи розподілу коштів фондів: а) метод кредитування; б) метод фінансування; 3) методи використання коштів фондів: а) метод установа цільового призначення коштів фондів; б) метод установа порядку використання коштів, одержаних із відповідного фонду коштів; в) метод установа фінансових нормативів і лімітів використання коштів фондів, за допомогою яких вона здійснюється.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке фінанси?
2. Які функції виконують фінанси?
3. У чому відмінність між державними та приватними фінансами?
4. Що розуміють під централізованими та децентралізованими фінансами?
5. Назвіть органи, які здійснюють управління державними фінансами в Україні.

6. Що таке фінансова система?
7. Що таке фінансова діяльність держави, органів місцевого самоврядування та які її особливості?
8. Якими методами здійснюється фінансова діяльність держави й органів місцевого самоврядування?
9. Надайте характеристику функціям фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Завдання для письмового виконання

1. Дайте порівняльну характеристику таких категорій як гроші, грошові кошти, фінанси. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з такими параметрами: поняття, ознаки, сфера виникнення та функціонування, функції, особливості (ознаки).
2. Дайте характеристику фінансів як економічної й юридичної категорії. Виділіть спільні та відмінні риси.
3. Дайте порівняльну характеристику таких явищ як соціальна діяльність держави, економічна діяльність держави, політична діяльність держави, фінансова діяльність держави. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з як мінімум 5 критеріями (поняття, ознаки, суб'єкти, зміст, результат).
4. Намалюйте логіко-структурну схему фінансової діяльності держави за стадіями.
5. Поясніть такий принцип фінансової діяльності держави як: а) плановості фінансової діяльності держави; б) принципу обліку та контролю; г) публічності фінансової діяльності держави; д) принципу пріоритетності представницьких органів влади перед виконавчими органами; е) принципу гласності фінансової діяльності держави; є) принципу пріоритетності публічних видатків по відношенню до доходів бюджету.
6. Дайте характеристику таких методів: а) мобілізації, б) розподілу; в) використання грошових ресурсів.
7. Охарактеризуйте форми фінансової діяльності держави.
8. Поясніть: а) співвідношення фінансів і права; б) деструктивну роль категорії «фінанси» для функціонування держави; в) диспозитивне регулювання обігу фінансів

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Економічний конфлікт як основа розвитку науки фінансів.
2. Співвідношення фінансів і права.
3. Деструктивна роль категорії «фінанси» для функціонування держави.
4. Фінансові відносини як предмет регулювання правом: виникнення, розвиток, припинення.
5. Диспозитивне регулювання обігу фінансів: міф чи реальність.

Список рекомендованої літератури:

1. Ковальчук А. Т. Фінансове право: проблеми розвитку та застосування : монографія / А. Т. Ковальчук, А. В. Матіос. Київ : Парламентське видавництво, 2010. 480 с.
2. Костенко Ю.О. Фінансове право України: навчальний посібник / Ю. О. Костенко. Київ : ЦУЛ, 2009. 240 с.
3. Мацелик М. О. Фінансове право: навчальний посібник / М. О. Мацелик, Т. Мацелик, В. А. Пригоцький ; ред. В. К. Шкарупа. Київ : Знання, 2011. 815 с.
4. Музика О. А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України. Фінансово-правове дослідження : монографія / О. А. Музика; Науково-дослідний ін-т фінансового права. К.: Атіка, 2006. 256 с.
5. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
6. Роль В. Ф. Фінансове право: навч. посіб. / В. Ф. Роль, В. В. Сергієнко, С. М. Попова. Київ : ЦУЛ, 2011. 392 с.
7. Фінансове право : підручник / ред. М. П. Кучерявенко; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 400 с.
8. Фінансове право: навчальний посібник / ред.: А. Г. Чубенко, Д. М. Павлов; Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ. К. : КНТ, 2014. 600 с.
9. Фінансове право України : навч. посіб. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва. 2-ге вид., Стереотип. К. : Правова єдність, 2010. 395 с.

Тема 2. Фінансове право в системі права України

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Під вивчення цієї теми важливо зрозуміти, що фінансове право як галузь права має свій однорідний предмет і метод правового регулювання. Предмет фінансового права складають суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності держави й органів місцевого самоврядування з мобілізації, розподілу та використання фондів коштів з метою реалізації їх завдань і функцій. Тобто це суспільні відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Студенти повинні зрозуміти, що основним методом фінансово-правового регулювання є імперативний метод, або метод державно-владних приписів одним учасникам фінансових правовідносин з боку інших, які виступають від імені держави та наділені відповідними повноваженнями, а також те, що

фінансово-правовому регулюванню властиві й інші методи (субординації, рекомендації, узгодження тощо).

Необхідно розуміти, що фінансове право – це самостійна галузь права, яка відмежовується від інших за предметом і методом правового регулювання, але водночас пов'язана з такими галузями права як конституційне, адміністративне, цивільне, трудове та пенсійне, кримінальне.

Розкриваючи питання про систему фінансового права, студентам необхідно враховувати, що її можна розглядати як сукупність фінансово-правових норм, фінансово-правових інститутів і підгалузей фінансового права, а також як сукупність фінансово-правових норм, об'єднаних у Загальну та Особливу частини.

Окремо необхідно розглянути питання про джерела фінансового права, під якими розуміють правові акти законодавчих і виконавчих органів державної влади та місцевого самоврядування, в яких містяться фінансово-правові норми. До джерел фінансового права належать: Конституція України; закони України; нормативні акти Верховної Ради України, Автономної Республіки Крим; нормативні акти Президента України, Кабінету Міністрів України; рішення місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування; акти органів виконавчої влади (міністерств, відомств); спільні постанови фінансово-кредитних та інших органів; локальні акти, які приймаються трудовими колективами та адміністрацією підприємств. Студенти повинні визначати роль і значення міжнародних договорів (угод), ратифікованих Україною, а також актів Конституційного Суду України та органів судової влади у регулюванні фінансових правовідносин.

Студентам необхідно врахувати, що існування та розвиток фінансового права як галузі права обумовило виникнення і розвиток науки фінансового права як внутрішньо цілісної системи узагальнених знань (ідей, міркувань, органів місцевого самоврядування, гіпотез, концепцій, теорій) про фінансове право та фінансову діяльність держави й закономірності розвитку цих знань, і що цілісне уявлення про науку фінансового права дає аналіз її предмета, системи, функцій, методології та методів. Окремо необхідно визначити предмет науки фінансового права, яким є дослідження: фінансово-правових відносин і норм, що їх регулюють; практики фінансової діяльності; історії фінансового права, фінансового законодавства, науки та навчальної дисципліни; доктрини фінансового права; методологічного та науково-категоріального апарату. Аналізуючи питання про методологію науки фінансового права, потрібно зауважити, що нею є вчення про методи пізнання, теоретичне обґрунтування використаних у науці методів і способів пізнання, теорію методів, сукупність певних теоретичних принципів, логічних і конкретних способів дослідження фінансово-правових явищ. Методологію науки фінансового права не потрібно ототожнювати з методами як сукупністю принципів, правил і способів пізнання юридичних властивостей фінансово-правових явищ. Окремо потрібно проаналізувати особливості науки фінансового права, яка: а) вивчає фінансово-правові явища, що мають місце лише у сфері державних

(публічних) фінансів; б) досліджує, якими юридичними засобами держава в особі своїх органів та органів місцевого самоврядування мобілізує кошти для утворення централізованих і децентралізованих фондів коштів і витрачає їх для свого функціонування; в) вивчає фінансово-правові явища, що мають правову та економічну природу; г) вивчає історію фінансового законодавства, розробляє наукові рекомендації Щодо його вдосконалення тощо. Студенти повинні знати зміст аналітичної, критичної, конструктивної та прогнозуючої функцій науки фінансового права.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Які групи відносин складають предмет фінансового права?
2. У чому полягає особливість методу фінансово-правового регулювання?
3. Що розуміють під системою фінансового права?
4. З якими галузями права тісно пов'язане фінансове право?
5. Що таке наука фінансового права?
6. Які основні періоди виділяють у становленні науки фінансового права України?

Завдання для письмового виконання

1. Дайте письмову порівняльну характеристику адміністративного, цивільного, господарського та фінансового права. Виділіть спільні та відмінні риси. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з як мінімум 4 параметрами.
2. Дайте письмову порівняльну характеристику предмету адміністративного та фінансового права. Під час характеристики порівняйте види відносин, що входять у предмети цих галузей права.
3. Дайте письмову характеристику методу фінансового права. Під час характеристики повинні бути наведені приклади відносин й особливості прояву методу фінансового права під час їх регулювання.
4. Дайте письмову характеристику: а) загальної частини фінансового права; б) особливої частини фінансового права.
5. Дайте письмову характеристику джерел фінансового права і норм фінансового права.
6. Дайте письмову характеристику таких джерел фінансового права як: а) законів; б) нормативних актів уповноважених органів влади; в) міжнародних договорів; г) судової практики; д) правової доктрини.
7. Дайте письмову характеристику місця фінансового права в системі права України.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Фінансове право України як підгалузь адміністративного права.

2. Роль фінансового права в упорядкуванні фінансової діяльності держави.
3. Метод «коридор автономії волі» в системі методів фінансового права.
4. Загальна декларація прав людини як джерело фінансового права України.
5. Рішення суду як джерело правового регулювання фінансових правовідносин: міф чи реальність?
6. Роль міжнародних стандартів у сфері фінансової діяльності.

Список рекомендованої літератури:

1. Костенко Ю. О. Фінансове право України : навч. посіб. / Ю. О. Костенко. Київ : ЦУЛ, 2009. 240 с.
2. Мацелик М. О. Фінансове право : навч. посіб. / М. О. Мацелик, Т. Мацелик, В. А. Пригоцький ; ред. В. К. Шкарупа. К.: Знання, 2011. 815 с.
3. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
4. Фінансове право : підручник / ред. М. П. Кучерявенко ; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 400 с.
5. Фінансове право : навчальний посібник / ред.: А. Г. Чубенко, Д. М. Павлов ; Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ. Київ : КНТ, 2014. 600 с.
6. Фінансове право України : навч. посіб. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва. 2-ге вид., Стереотип. Київ : Правова єдність, 2010. 395 с.

ТЕМА 3. Фінансово-правові норми. Фінансові правовідносини

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

У вивченні цієї теми студентам необхідно врахувати, що фінансове право як галузь права має свої первинні вихідні елементи, якими є фінансово-правові норми. Фінансово-правова норма (норма фінансового права) – це установлене державою та забезпечене заходами державного примусу, виражене у категоричній формі правило поведінки учасників фінансових правовідносин, що виникають з приводу мобілізації, розподілу та використання коштів централізованих і децентралізованих фондів. Водночас необхідно пам'ятати, що фінансово-правові норми містять як ознаки, загальні для будь-яких норм, так і специфічні, характерні для норм фінансового права. Специфічними ознаками фінансово-правових норм є такі: мають імперативний характер; забезпечуються примусовою силою держави; регулюють суспільні відносини лише у сфері фінансової діяльності держави й органів місцевого

самоврядування; мають форму категоричного припису, що виключає зміну умов норми за волевиявленням суб'єктів відносин.

Студенти повинні знати класифікацію фінансово-правових норм за різними критеріями: 1) залежно від суб'єктів, які видали нормативно-правовий акт: норми, прийняті: а) законодавчими; б) виконавчими; в) судовими; г) контрольно-наглядовими органами; 2) за характером диспозиції: а) уповноважуючі; б) зобов'язуючі; в) забороняючі; 3) за функціями у правовому регулюванні: а) матеріальні; б) процесуальні; 4) за терміном дії в часі: а) постійно діючі, б) тимчасово діючі; 5) за дією в просторі: а) загальнодержавні, б) місцеві; 6) за колом осіб, на яких норма поширює свою дію: а) загальні, б) спеціальні, в) виняткові. Окремого аналізу потребує загальна характеристика уповноважуючих, зобов'язуючих та забороняючих фінансово-правових норм. Особливу увагу рекомендується звернути на гіпотезу, диспозицію та санкцію як структурні елементи фінансово-правових норм, зокрема на зміст санкцій фінансово-правових норм, які містять вказівку на юридичні наслідки виконання чи невиконання правила поведінки, що міститься у диспозиції, є засобом державного примусу, який виражається переважно у грошовій формі та застосовується уповноваженими державними органами, посадовими особами до юридичних і фізичних осіб за порушення фінансового законодавства.

Розглядаючи питання про фінансово-правові відносини, необхідно розуміти їх як урегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, учасники яких виступають як конкретні носії юридичних прав й обов'язків, установлених фінансово-правовими нормами та забезпечених примусовою силою держави і які реалізують приписи, що містяться в цих нормах, із мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів коштів. Особливу увагу потрібно звернути на їхні особливості, відповідно до яких фінансово-правові норми: а) закріплюють конкретну поведінку юридичних і фізичних осіб у галузі фінансової діяльності, якої вони повинні дотримуватися; б) є умовою приведення в дію юридичних засобів забезпечення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів фінансових правовідносин; в) виникають лише у сфері фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування та пов'язані з мобілізацією, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів коштів; г) є різновидом майнових відносин, оскільки виникають із приводу фінансових ресурсів держави та органів місцевого самоврядування; ґ) одним із суб'єктів є держава або уповноважені нею органи, органи місцевого самоврядування виконавчої влади, які наділяються владними повноваженнями щодо учасника відносин – юридичної чи фізичної особи; д) у фінансових правовідносинах не буває рівності сторін; є) об'єктом цих відносин є кошти чи грошові зобов'язання, пов'язані з формуванням, розподілом або використанням фондів грошових ресурсів тощо. Студенти повинні уміти класифікувати фінансові правовідносини за різними критеріями: 1) залежно від функції: а) регулятивні; б) охоронні; 2) за характером фінансово-правової норми: а) матеріальні;

б) процесуальні; 3) за видом фінансово-правових інститутів: а) бюджетні; б) податкові; в) кредитні; г) страхові; г) валютні тощо; 4) залежно від об'єкта: а) майнові; б) немайнові; 5) за структурою юридичного складу: а) прості; б) складні.

Окремо необхідно проаналізувати структуру фінансових правовідносин. Необхідно пам'ятати, що суб'єктами фінансових правовідносин є учасники фінансових правовідносин, які є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків із планомірного утворення, розподілу та використання державних і місцевих грошових фондів, і що суб'єкти фінансових правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю). Об'єктами фінансових правовідносин є реальні соціальні блага, з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки, і ними є фонди коштів, які формуються, розподіляються та використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. У змісті правовідносин вирізняють матеріальний зміст (поведінка суб'єктів) та юридичний зміст (суб'єктивні права й юридичні обов'язки суб'єктів фінансових правовідносин, що встановлені фінансово-правовими нормами). Особливої уваги потребує питання про види суб'єктів фінансових правовідносин, якими є як фізичні, так і юридичні особи, а також колективні й індивідуальні суб'єкти. Водночас необхідно пам'ятати, що серед індивідуальних суб'єктів виокремлюють резидентів і нерезидентів. Студенти повинні відрізнити поняття суб'єкти фінансового права та суб'єкти фінансових правовідносин.

Для виникнення фінансового правовідношення недостатньо видання закону або підзаконного акту, оскільки в них установлюють лише типові ознаки для виникнення фінансових правовідносин. Для виникнення правовідносин необхідний юридичний факт. У фінансових правовідносинах, як і у всіх видах правовідносин, юридичні факти за вольовою ознакою поділяються на дії та події.

Студенти мають усвідомлювати, що юридичні факти – дії у фінансових правовідносинах, можуть поділятися на правомірні та неправомірні. Правомірні дії як вольова поведінка, яка передбачена фінансово-правовою нормою, поділяються на: 1) індивідуальні акти; 2) юридичні вчинки; 3) правомірні дії, які скеровані на підтримку фінансових інтересів держави.

Юридичні факти у вигляді юридичних подій – це обставини, що не залежать від волі людей, але тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення фінансових правовідносин.

За наслідками юридичні факти поділяються на правостворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть ознаки фінансово-правових норм.
2. Які види фінансово-правових норм ви знаєте?
3. У чому полягає особливість фінансово-правових відносин?

4. Визначте систему фінансово-правових відносин.
5. Хто може виступати суб'єктом фінансово-правових відносин?

Завдання для письмового виконання

1. Дайте письмову розгорнуту характеристику: а) гіпотезі як частині норми фінансового права; б) диспозиції як частині норми фінансового права; в) санкції як частині норми фінансового права. Відповідь проілюструйте прикладами з нормативних актів.
2. Проаналізуйте Бюджетний кодекс України та знайдіть 5 норм, в яких є: а) лише гіпотеза: проста, складна, альтернативна; б) лише диспозиція: проста, описова, невизначена, бланкетна; в) санкція.
3. Дайте письмову характеристику таких підстав виникнення банківських правовідносин, як правовий акт, правомірна бездіяльність, правопорушення. Проілюструйте нормами чинного законодавства України.
4. Дайте розгорнуту письмову характеристику таких видів фінансово-правових норм, як а) залежно від способу впливу; б) залежно від змісту. Відповідь проілюструйте нормами з правових актів.
5. Дайте письмову порівняльну характеристику адміністративних, господарських, цивільних і фінансових правовідносин. Виділіть мінімум 5 критеріїв для порівняння. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.
6. Дайте письмову характеристику фізичних осіб як суб'єктів фінансових правовідносин.
7. Дайте письмову характеристику юридичних осіб як суб'єктів фінансових правовідносин.
8. Дайте письмову характеристику держави як суб'єкта фінансових правовідносин.
9. Дайте письмову характеристику таких підстав виникнення фінансових правовідносин, як правовий акт, правомірна бездіяльність, правопорушення. Проілюструйте нормами чинного законодавства України.
10. Дайте письмову характеристику 3 основних зовнішніх факторів впливу на правове регулювання фінансових правовідносин.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Діяльність міжнародних фінансового-кредитних установ як фактор впливу на правове регулювання фінансових відносин в Україні.
2. Релігійний чинник у регулюванні фінансових правовідносин.
3. Загальна декларація прав людини як джерело фінансового права України.
4. Бездіяльність як підстава виникнення фінансових правовідносин.

Список рекомендованої літератури:

1. Костенко Ю. О. Фінансове право України : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 240 с.
2. Мацелик М. О. Фінансове право : навч. посіб. / М. О. Мацелик, Т. Мацелик, В. А. Пригоцький; ред. В. К. Шкарупа. Київ : Знання, 2011. 815 с.
3. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
4. Фінансове право : підручник / ред. М. П. Кучерявенко; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 400 с.
5. Фінансове право : навчальний посібник / ред.: А. Г. Чубенко, Д. М. Павлов; Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ. Київ : КНТ, 2014. 600 с.
6. Фінансове право України : навч. посіб. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва. 2-ге вид., Стереотип. Київ : Правова єдність, 2010. 395 с.

ТЕМА 4. Організаційно-правові засади фінансового контролю в Україні

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Вивчаючи цю тему, студенти повинні засвоїти, що фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування – це така діяльність, де проблема контролю постійно є важливою й актуальною. Для розуміння цієї теми варто мати чітке уявлення про фінансовий контроль як регламентовану нормами права цілеспрямовану діяльність законодавчих і виконавчих органів держави, органів місцевого самоврядування та недержавних організацій, спрямовану на забезпечення законності, фінансової дисципліни та раціональності у процесі мобілізації, розподілу та використання відповідних фондів коштів із метою ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових правовідносин. Крім того, фінансовий контроль можна розглядати як спеціальну галузь контролю, який здійснюється в державі в установленому правовими нормами порядку системою органів державної влади, а також органами місцевого самоврядування за сприяння громадських організацій, трудових колективів і громадян. Важливо розуміти, що основним змістом фінансового контролю є: перевірка виконання юридичними та фізичними особами фінансових зобов'язань перед державою, органами місцевого самоврядування; перевірка правильності використання державними та муніципальними підприємствами грошових ресурсів, що перебувають у їхньому господарському віданні чи управлінні; перевірка дотримання правил здійснення фінансових операцій, розрахунків і зберігання коштів підприємствами на рахунках у кредитних установах; виявлення можливостей

підвищення продуктивності праці, рентабельності, економії матеріальних і грошових ресурсів; попередження й усунення виявлених порушень фінансової дисципліни.

Студенти повинні знати, що фінансовий контроль поділяють на державний (загальнодержавний; відомчий; внутрішньогосподарський) та недержавний, а також види фінансового контролю за різними критеріями (за часом проведення фінансового контролю: а) попередній; б) поточний; в) наступний; за формою проведення: а) обов'язковий; б) ініціативний; за сферою фінансової діяльності: а) бюджетний контроль; б) контроль за податковою сферою; в) контроль за операціями з готівкою; г) валютний контроль тощо; за суб'єктами здійснення: а) контроль представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування; б) контроль Президента України; в) контроль державних органів виконавчої влади загальної компетенції; г) контроль органів виконавчої влади спеціальної компетенції тощо).

Окремо рекомендується проаналізувати види загальнодержавного фінансового контролю: фінансовий контроль органів законодавчої влади та місцевого самоврядування; фінансовий контроль Президента України; фінансовий контроль органів виконавчої влади загальної компетенції; фінансовий контроль органів виконавчої влади спеціальної компетенції.

Студентам необхідно уявити систему органів загальнодержавного фінансового контролю, до яких належать: а) Верховна Рада України, постійні комітети Верховної Ради України, Рахункова палата; б) Президент України; в) Кабінет Міністрів України; г) міністерства і відомства загальної компетенції; г) Верховна Рада Автономної Республіки Крим, регіональні й місцеві органи самоврядування; д) органи державної виконавчої влади з управління фінансами (Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, фінансові управління обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, фінансові відділи районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій); е) спеціальні органи державного фінансового контролю: Державне казначейство України та його регіональні органи; Державна пробірна служба України та підпорядковані їй органи пробірної контролю; Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України; Державна податкова адміністрація України та місцеві податкові адміністрації; Національний банк України та Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку України тощо. Необхідно пам'ятати, що відомчий фінансовий контроль здійснюють самостійні структурні підрозділи міністерств і відомств, підпорядковані безпосередньо керівникам цих органів, а внутрішньо господарський – керівники конкретних підприємств й установ.

Розкриваючи поняття аудиторського контролю, студенти повинні з'ясувати, що аудиторський фінансовий контроль – це перевірка незалежними уповноваженими особами (аудиторами), аудиторськими фірмами публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації

щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їхніх звітів, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам. Студенти повинні давати аналіз Закону України «Про аудиторську діяльність». Особливу увагу необхідно звернути на випадки, у яких проведення аудиту є обов'язковим. Крім того, потрібно розкрити правовий статус Аудиторської палати України.

Студенти повинні вміти давати правовий аналіз ревізії, перевірки, обстеження, інспекції, спостереження як методів фінансового контролю та розрізняти їх. Так, під час ревізії найбільш глибоко та повно документально обстежується фінансово-господарська діяльність підприємств, установ й організацій з метою перевірки її законності, правильності та доцільності. Перевірка є обстеженням і вивченням окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ чи їхніх підрозділів. Обстеження охоплює окремі аспекти діяльності підприємств, але за значно ширшим колом показників, ніж під час перевірки, з метою виявлення фінансового стану суб'єктів господарювання. Інспекції проводяться з метою загального ознайомлення зі станом справ на місцях та надання допомоги. Спостереження є загальним ознайомленням зі станом фінансової діяльності установи. Буває загальним і спеціальним.

Окремо необхідно розглянути види ревізій за різними критеріями: 1) за змістом: а) фактичні; б) документальні; 2) за періодом діяльності, який обстежується: а) вибіркові (часткові); б) фронтальні (повні); 3) за предметом перевірки: а) комплексні; б) тематичні; 4) за організаційною ознакою: а) планові; б) непланові.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Дайте поняття та визначте зміст фінансового контролю.
2. Які види фінансового контролю ви знаєте?
3. Які органи здійснюють загальнодержавний фінансовий контроль?
4. Що таке відомчий контроль і хто його здійснює?
5. Що таке аудит?
6. Які особливості проведення аудиторського контролю в Україні?
7. Назвіть методи фінансового контролю.
8. У чому полягає відмінність ревізії від перевірки?
9. З якою метою проводяться інспекції та спостереження?
10. За якими критеріями класифікують види ревізій?

Завдання для письмового виконання

1. Дайте характеристику Лімської Декларації керівних принципів контролю як джерела фінансового права та правового регулювання фінансового контролю.

2. Дайте характеристику: а) об'єкту фінансового контролю; б) предмету фінансового контролю.

3. Проаналізуйте положення чинного законодавства та наведіть приклад об'єктивації у вигляді норм права таких принципів фінансового контролю як: а) розмежування контрольних повноважень між суб'єктами; повнота охоплення об'єкта контролю; б) безперервність і систематичність; превентивність контрольних дій

4. Дайте характеристику: а) зовнішнього та поточного контролю; б) внутрішнього та наступного контролю.

5. Дайте характеристику правового регулювання здійснення: а) ревізії як методу фінансового контролю; б) інспектуванню як методу фінансового контролю; в) перевірки як методу фінансового контролю; г) обстеженню як методу фінансового контролю; д) спостереженню як методу фінансового контролю.

6. Дайте характеристику уповноважених органів: а) загальної юрисдикції; б) спеціальної юрисдикції.

7. Дайте характеристику впливу та правове регулювання фінансового контролю таких міжнародних фінансово-кредитних інституцій як: а) Міжнародний валютний фонд; б) Європейський банк реконструкції та розвитку.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Правове регулювання громадського фінансового контролю.
2. Міжнародні фінансово-кредитні установи як суб'єкти фінансового контролю.
3. Національний банк України як орган фінансового контролю.
4. Спостереження як метод фінансового контролю та його ефективність: міжнародний досвід.

Список рекомендованої літератури:

1. Костенко Ю. О. Фінансове право України : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 240 с.
2. Мацелик М. О. Фінансове право : навч. посіб. / М. О. Мацелик, Т. Мацелик, В. А. Пригоцький ; ред. В. К. Шкарупа. Київ : Знання, 2011. 815 с.
3. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
4. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні. Ірпінь : Вид-во Академії ДПС України, 2001. 408 с.
5. Фінансове право: навч. посіб. / ред.: А. Г. Чубенко, Д. М. Павлов; Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ. Київ : КНТ, 2014. 600 с.

6. Фінансове право України : навч. посіб. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва. 2-ге вид., Стереотип. Київ : Правова єдність, 2010. 395 с.

7. Фінансове право : підручник / ред. М. П. Кучерявенко ; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 400 с.

ТЕМА 5. Відповідальність за порушення фінансового законодавства

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Розкриваючи сутність юридичної відповідальності студенту необхідн чітко усвідомлювати, що вона є частиною державного механізму забезпечення режиму законності у сфері фінансової діяльності держави. У своїй переважній більшості вона є наслідком діяльності контрольних повноважень державних органів.

Студентам потрібно розуміти, що юридична відповідальність є однією з форм державного примусу, що забезпечує правову систему суспільства. За сутністю, це завжди негативна реакція держави на протиправну поведінку, яка містить несприятливі для правопорушника наслідки, що встановлені правом. Саме у сфері юридичної відповідальності реалізується можливість державного примусу як властивості права, що забезпечує виконання правових норм.

Розвиток вітчизняного законодавства, зміни, що відбуваються у суспільних відносинах сприяють виникненню нових видів юридичної відповідальності, а завданням юридичної науки є їх виявлення, дослідження, а також розроблення рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої та правозастосовчої практики. Останнім часом в юридичній літературі з'явилася низка праць, у яких обґрунтовується наявність нових видів юридичної відповідальності, і серед них – фінансової. Автори обґрунтовують свою точку зору тим, що самостійність виду юридичної відповідальності залежить від самостійності галузі права і виду правопорушення. Крім того, у законодавстві стали використовуватися як самостійні категорії такі поняття як «фінансова санкція», «податкове правопорушення», «бюджетне правопорушення», «фінансове правопорушення» тощо, що свідчить про відокремлення та формування нового виду відповідальності – фінансової відповідальності.

Фінансово-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності поки що перебуває в стадії формування. Це пов'язано з процесом уніфікації фінансового законодавства – розробкою єдиної системи мір фінансово-правової відповідальності та фінансово-процесуального провадження. Станом на сьогодні можна стверджувати, що встановлення цього виду відповідальності є складовою частиною фінансово-правового регулювання. Так, один із основних актів фінансового законодавства, а саме Бюджетний кодекс України, встановлює відповідальність за порушення бюджетного законодавства, тобто за

здійснене бюджетне правопорушення.

Процес виділення фінансово-правової відповідальності в самостійний вид юридичної відповідальності супроводжується дискусіями в наукових колах, де існують різні точки зору щодо цього питання.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Які є форми реалізації фінансово-правової відповідальності?
2. Чим відрізняється позитивна від негативної фінансово-правової відповідальності?
3. Які підстави має негативна фінансово-правова відповідальність?
4. Чи закріплено у чинному законодавстві норми-принципи фінансово-правової відповідальності?
5. Що є об'єктом фінансового правопорушення? Навести приклади.
6. Які види об'єктів фінансового правопорушення виділяються в юридичній літературі?
7. Чим відрізняються правовідновлювальні санкції від каральних?

Завдання для письмового виконання

1. Дайте порівняльну характеристику юридичної відповідальності та державного примусу.
2. Дайте порівняльну характеристику фінансової санкції та фінансового обов'язку.
3. Дайте характеристику таких функцій фінансово-правової відповідальності як: а) регулятивна та карна; б) превентивна та відновлювальна.
4. Дайте характеристику фінансового правопорушення.
5. Дайте характеристику таких елементів складу фінансового правопорушення як: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. Під час характеристики наведіть приклади з чинних нормативно-правових актів.
6. Дайте характеристику: а) правовідновлювальним санкціям; б) каральним санкціям
7. Охарактеризуйте такі стадії фінансово-правової відповідальності як: а) виникнення; б) конкретизація; в) реалізація. Під час характеристики наведіть приклади з чинних нормативно-правових актів.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Юрисдикція міжнародних правоохоронних органів щодо фінансових злочинів на території України.
2. ФАТФ у системі міжнародних правоохоронних органів у сфері світового обігу фінансів.
3. Проблеми адаптації національного фінансового законодавства до законодавства Європейського Союзу.

4. Проблемні питання об'єкта фінансових правопорушень.

Список рекомендованої літератури:

1. Базылев Б. Т. Юридическая ответственность: теоретические вопросы: учебное пособие. Красноярск : изд-во Красноярского университета, 1985.
2. Костенко Ю. О. Фінансове право України : навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2009. 240 с.
3. Лазарев В. М., Федорова В. Г. Принцип правового равенства и юридическая ответственность (проблемы методологии и теории взаимосвязи). Волгоград, 2005.
4. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности / под ред. Р. Л. Хачатурова. Спб., 2003.
5. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми : «Університетська книга», 2006. 376 с.
6. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади і проблеми реалізації : дис. ... д.ю.н.: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України К. 2007.
7. Мацелик М. О. Фінансове право : навч. посіб. / М. О. Мацелик, Т. Мацелик, В. А. Пригоцький ; ред. В. К. Шкарупа. Київ : Знання, 2011. 815 с.
8. Овсепян Ж. И. Юридическая ответственность и государственное принуждение (общетеоретическое и конституционно-правовое исследование). Ростов н/Д, 2005.
9. Орлюк О. П. Фінансове право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
10. Осипов М. Ю. Юридическая ответственность. Курс лекций для магистров. Институт законодательства и управления ВПА. 2008.
11. Радько Т. Н. Юридическая ответственность как общая форма реализации социальных функций права // Труды высшей следственной школы МВД СССР. Вып. 9. Волгоград, 1974.
12. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні. Ірпінь : Вид-во Академії ДПС України, 2001. 408 с.
13. Самощенко И. С., Фарукшин М. Х. Ответственность по советскому законодательству : учеб. пособ. / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. Москва, 1971.
14. Фінансове право : навч. посіб. / ред.: А. Г. Чубенко, Д. М. Павлов ; Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ. Київ : КНТ, 2014. 600 с.
15. Фінансове право України : навч. посіб. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва. 2-ге вид., Стереотип. Київ : Правова єдність, 2010. 395 с.

ТЕМА 6. Загальні положення бюджетного права

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Для вивчення теми важливо з'ясувати зміст інституту «бюджет». Студенти часто не розрізняють поняття бюджету як економічної, правової категорії, а також її матеріальний зміст. Бюджет як економічна категорія є сукупністю економічних (грошових) відносин, що виникають із приводу розподілу і перерозподілу національного доходу з метою утворення і використання централізованого фонду коштів. За матеріальним змістом бюджет виступає централізованим фондом коштів держави в цілому або органу місцевого самоврядування (для певної території), який формується і використовується на тому чи іншому рівні для забезпечення виконання ними своїх завдань. Як правова категорія бюджет – це затверджений законом чи нормативно-правовим актом Верховної Ради АР Крим, відповідної ради розпис доходів і видатків на певний термін з метою забезпечення виконання завдань і функцій органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Для вивчення наступних питань теми рекомендується уважно опрацювати зміст Бюджетного кодексу України, на основі змісту норм якого необхідно розкрити поняття бюджетного періоду як терміну дії затвердженого бюджету і назвати особливі обставини, за яких Державний бюджет України може бути прийнято на інший бюджетний період: а) введення воєнного стану; б) оголошення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях; в) оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної ситуації, необхідність усунення природних чи техногенних катастроф.

Бюджетне право України являє собою одну з головних підгалузей фінансового права, яка об'єднує сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини в галузі бюджетної діяльності. Передусім студентам необхідно розкрити предмет бюджетного права як сукупність внутрішньодержавних відносин, які виникають у зв'язку з утворенням, розподілом і використанням коштів державного і місцевого бюджетів. Студентам необхідно розглянути систему бюджетно-правових відносин, яку складають відносини, що виникають, змінюються або припиняються під час: а) встановлення бюджетної системи і бюджетного устрою України; б) розподілу фондів і видатків між окремими видами бюджетів; в) складання, розгляду, затвердження виконання бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також здійснення контролю за виконанням бюджетів. Необхідно пам'ятати, що бюджетно-правові норми поділяються за такими критеріями: 1) за дією в часі: а) постійно діючі; б) строкові (періодичні); 2) за функціональним призначенням: а) матеріальні; б) процесуальні. Студенти повинні визначити особливості бюджетних правовідносин: а) є внутрішньодержавними; б) стосуються розподілу бюджетних ресурсів і реалізації цього розподілу; в) являють собою юридичну форму економічних відносин; г) мають офіційний характер і забезпечуються засобами державного примусу тощо.

Далі необхідно розкрити систему бюджетного законодавства, яку складають: Конституція України; Бюджетний кодекс України; Закон про Державний бюджет України; інші закони, що регулюють бюджетні правовідносини; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, прийняті на підставі й на виконання Бюджетного кодексу та інших законів, що регулюють бюджетні правовідносини; нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади; рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття бюджету.
2. Дайте визначення бюджетного періоду.
3. За яких обставин Державний бюджет України може бути прийнято на інший бюджетний період?
4. Які відносини складають предмет бюджетного права?
5. Назвіть види бюджетно-правових норм.
6. Які особливості бюджетно-правових відносин?
7. Що таке система бюджетного законодавства?
8. Надати визначення понять «бюджетне право», «бюджетно-правова норма», «бюджетні правовідносини», «бюджетна система», «зведений бюджет», «бюджетна класифікація», «бюджетний період», «бюджетна дотація», «бюджетна субсидія», «бюджетна субвенція», «міжбюджетні трансферти».
9. Провести класифікацію бюджетно-правових норм і навести приклади.
10. Провести класифікацію бюджетних правовідносин і навести приклади.

Завдання для письмового виконання

1. Дайте характеристику поняття «бюджет» як економічної та правової категорії?
2. Як співвідносяться такі категорії як «бюджет» та законом (рішенням) про бюджет? Поясніть свою позицію.
3. Дайте порівняльну характеристику цивільних, адміністративних, фінансових та бюджетних правовідносин. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з такими критеріями: поняття, суб'єкт, об'єкт, особливості, підстави виникнення та припинення.
4. Дайте характеристику джерел правового регулювання бюджетних правовідносин.
5. Дайте характеристику бюджетного законодавства України.
6. Охарактеризуйте такі складові бюджетного законодавства як:
а) бюджетна декларація; б) прогнози місцевих бюджетів; в) рішення про місцевий бюджет; г) рішень органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

7. Дайте характеристику таких суб'єктів бюджетних правовідносин як: а) держава; б) уповноважені державою органи; в) органи місцевого самоврядування; г) юридичні особи.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Державний бюджет як інструмент програмування розвитку держави.
2. Фізичні особи як суб'єкти бюджетного права.
3. Проблеми формування структури державного бюджету та особливості її вирішення.
4. Проблеми змісту бюджетно-правових норм.

Список рекомендованої літератури:

1. Бабін І. І. Бюджетне право України : навч. посіб. Чернівці: ЧНУ, 2010.
2. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. Київ : Вид-во європ. ун-ту, 2005. 220с.
3. Бюджетный процесс в зарубежных государствах / Н. М. Касаткина, Д. А. Ковачев, В. И. Лашитский и др. ; отв. ред. И. Г. Тимошенко. Москва, 1996. 146с.
4. Заверуха І. Б. Державний борг України: проблеми правового регулювання : монографія. Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 310с.
5. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ : Видавництво ТОВ «НІОС», 2000. 384с.
6. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України. Тернопіль : карт-бланш, 2002. 238с.
7. Макарова Н. С. Бюджетная ответственность: понятие, основания и особенности реализации : дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 171 с.
8. Музика О. А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством : монографія. К.: Атака, 2004. 344с.
9. Музика О.А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України (фінансово-правове дослідження) : монографія. Київ : Атака, 2006. 256 с.
10. Науково-практичний коментар до бюджетного кодексу України / М. Я. Азаров, В. А. Копилов, Л. К. Воронова та ін. ; за заг. ред. М. Я. Азарова. Київ : НДФІ, 2006. 632с.
11. Научно-практический комментарий Бюджетного кодекса Украины / под общ. ред. Н. П. Кучерявенко. Харьков : Одиссей, 2005. 416 с.
12. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія. Чернівці : Рута, 2004. 264 с.
13. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : Знання-прес, 2006. 607с.

ТЕМА 7. Бюджетна система України

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Висвітлення цієї теми необхідно почати з розкриття понять «бюджетний Устрій» та «бюджетна система України»: бюджетний устрій – це організація бюджетної системи і принципи її побудови; бюджетна система України – заснована на економічних відносинах і юридичних нормах сукупність бюджетів, які встановлюються залежно від державного та адміністративно-територіального поділу держави. Студенти повинні знати, що: бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів; місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування; бюджети місцевого самоврядування – це бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Студентам варто детально зупинитися на аналізі змісту принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України.

Бюджетна система України будується на засадах справедливості й неупередженості, публічності й прозорості, а також відповідальності учасників бюджетного процесу за свої дії чи бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

Також студенти повинні дати визначення бюджетної класифікації України як єдиного систематизованого згрупування доходів, видатків (зокрема кредитування за вирахуванням погашення) та фінансування бюджету за ознаками економічної сутності, функціональної діяльності, організаційного устрою та іншими ознаками відповідно до законодавства України та міжнародних норм. Студенти повинні розкрити організаційне та правове значення бюджетної класифікації.

Розглядаючи питання про класифікацію доходів бюджету за бюджетною класифікацією, необхідно пам'ятати, що вони класифікуються за такими розділами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій із капіталом; трансферти.

Висвітлення питання про класифікацію видатків бюджету за бюджетною класифікацією бажано розпочати із розгляду видів класифікації видатків, які групують за такими підставами: за функціями, з виконанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків); за економічною характеристикою операцій, під час проведення яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків); за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків); за бюджетними програмами (програмна класифікація видатків).

Студенти повинні пам'ятати, що в Державному бюджеті України затверджується обсяг дотації вирівнювання та субвенцій окремо для бюджету Автономної Республіки Крим, кожного з обласних бюджетів, бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського значення Автономної Республіки

Крим, міст обласного значення та районних бюджетів, а також коштів, що передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке бюджетний устрій?
2. Визначте бюджетну систему України.
3. На яких принципах ґрунтується бюджетна система України?
5. Дайте визначення бюджетної класифікації України.
6. Що таке податкові та неподаткові надходження?
7. Визначте зміст поняття «трансферти».
8. Визначте склад доходів Державного бюджету України за Бюджетним кодексом.
9. Визначте зміст міжбюджетних трансфертів.
10. Дайте перелік міжбюджетних трансфертів, які надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам.

Завдання для письмового виконання

1. Дайте письмову характеристику бюджетної системи України. Порівняйте з таким поняттям, як «бюджетний устрій».
2. Дайте письмову характеристику принципів побудови бюджетної системи: а) принцип єдності, обґрунтованості, справедливості і неупередженості; б) принцип збалансованості, субсидіарності, публічності та прозорості.
3. Дайте письмову характеристику загальнодержавного бюджету через призму його складових.
4. Дайте письмову характеристику місцевих бюджетів через призму його складових.
5. Зобразьте письмову логіко-структурну схему руху бюджетних коштів: від акумуляції до звітування (які органи, які рішення та акти приймають, на підставі яких актів здійснюється розпорядження).
6. Дайте письмову характеристику власних надходжень бюджетних установ та особливостей їх використання.
7. Дайте письмову характеристику бюджетної класифікації та її функції.
8. Дайте письмову характеристику бюджетних повноважень та бюджетної компетенції.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Роль бюджету в розвитку держави.
2. Державний бюджет як інструмент програмування розвитку держави.

3. Бюджетні системи: види та особливості.
4. Програмна функція дохідної та видаткової частини бюджету.

Список рекомендованої літератури:

1. Бабін І. І. Бюджетне право України : навч. посіб. Чернівці: ЧНУ, 2010.
2. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. Київ : Вид-во європ. ун-ту, 2005. 220с.
3. Бюджетный процесс в зарубежных государствах / Н. М. Касаткина, Д. А. Ковачев, В. И. Лашитский и др. ; отв. ред. И. Г. Тимошенко. Москва, 1996. 146с.
4. Заверуха І. Б. Державний борг України: проблеми правового регулювання : монографія. Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 310с.
5. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ : Видавництво ТОВ «НІОС», 2000. 384с.
6. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України. Тернопіль : карт-бланш, 2002. 238с.
7. Макарова Н. С. Бюджетная ответственность: понятие, основания и особенности реализации : дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 171 с.
8. Музика О. А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством : монографія. К.: Атака, 2004. 344с.
9. Музика О.А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України (фінансово-правове дослідження) : монографія. Київ : Атака, 2006. 256 с.
10. Науково-практичний коментар до бюджетного кодексу України / М. Я. Азаров, В. А. Копилов, Л. К. Воронова та ін. ; за заг. ред. М. Я. Азарова. Київ : НДФІ, 2006. 632с.
11. Научно-практический комментарий Бюджетного кодекса Украины / под общ. ред. Н. П. Кучерявенко. Харьков : Одиссей, 2005. 416 с.
12. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія. Чернівці : Рута, 2004. 264 с.
13. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : Знання-прес, 2006. 607с.

ТЕМА 8. Організаційно-правові засади бюджетного процесу

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Окрім розуміння сутності бюджету студенти повинні знати стадії проходження бюджету, тобто бюджетний процес, суб'єктів які беруть участь у кожній стадії бюджетного процесу, їх повноваження, відрізнити поняття бюджетний період та повний цикл бюджетного процесу. Глава 4 бюджетного

кодексу визначає основні положення бюджетного процесу та повноваження його учасників. Глава 6 БК присвячена складанню проєкту Державного бюджету України, Глава 7 БК – розгляду та прийняттю Державного бюджету України, Глава 8 – виконанню Державного бюджету України. У Главі 9 є положення щодо внесення змін до Закону про Державний бюджет України. Ст. 58–62 регламентують порядок складання і подання звітності про виконання Державного бюджету України.

Студенти повинні характеризувати особливості бюджетного процесу для місцевих бюджетів, встановлені Главою 12 БК.

Вивчаючи Загальну частину фінансового права, студенти повинні були усвідомити, що на кожній стадії фінансової діяльності обов'язково повинен бути наявний фінансовий контроль. Діяльність, пов'язана з формуванням, розподілом і використанням бюджетів також охоплена контрольними повноваженнями визначених законодавством органів. Глава 17 БК саме присвячена конкретизації повноважень загальних і спеціальних органів, які контролюють дотримання бюджетного законодавства. Студенти повинні знати ці органи та стадії бюджетного процесу, на яких реалізуються їх контрольні повноваження.

Із прийняттям Бюджетного кодексу вперше у бюджетному законодавстві з'явилися норми, в яких дається поняття бюджетного правопорушення, визначаються підстави для призупинення бюджетних асигнувань, роз'яснюються поняття нецільового використання бюджетних коштів і встановлюється положення про те, що до осіб, які винні в порушенні бюджетного законодавства, застосовуються усі види юридичної відповідальності, передбачені законодавством.

Положення щодо відповідальності учасників бюджетних правовідносин за порушення бюджетного законодавства містяться в Главі 18 БК (ст. 116–123).

За порушення бюджетного законодавства може наставати цивільна, дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність, порядок настання якої регулюється іншими галузями права. Щодо настання для порушників фінансового законодавства несприятливих наслідків фінансового характеру, то заходи впливу, що до них застосовуються дістали в літературі назви оперативних бюджетних санкцій. Студенти повинні знати, за які порушення можливе зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинені бюджетні асигнування, зменшення асигнувань, призупинення рішення про місцевий бюджет.

Порядок зменшення бюджетних асигнувань та повернення коштів у разі нецільового використання бюджетних коштів у поточному чи минулих роках затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2006 р. № 492.

Механізм зупинення операцій з бюджетними коштами визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2002 р. № 1627.

Ст. 124 БК визначає загальні положення накладення стягнень за бюджетні правопорушення. Студенти повинні знати, на підставі яких

документів і які органи вправі накладати стягнення за бюджетні правопорушення.

Форма, порядок складання та передачі за належністю протоколу про бюджетне правопорушення встановлюється Міністерством фінансів України в Наказі від 26 лютого 2002 року № 129. Необхідно знати з якого моменту набирає чинності рішення про накладення заходів стягнення за бюджетне правопорушення.

Оскарження рішення про накладення стягнення за бюджетне правопорушення можливе за правилами, встановленими в ст. 125 БК.

Студенти повинні знати термін, протягом якого можна оскаржити, органи, в яких можна оскаржити стягнення, чи зупиняє оскарження виконання зазначеного рішення і які наслідки скасування заходу стягнення органом, в якому воно оскаржувалося.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке бюджетний процес?
2. Які є стадії бюджетного процесу?
3. Які повноваження мають головні розпорядники бюджетних коштів під час складання проєктів бюджетів?
4. Назвіть повноваження Національного Банку України та Міністерства фінансів України під час складання проєктів бюджетів.
5. Визначте роль Кабінету Міністрів України в бюджетному процесі.
6. Охарактеризуйте основні повноваження Верховної Ради України в бюджетному процесі.

Завдання для письмового виконання

1. Дайте письмову характеристику стадій бюджетного процесу: а) складання та розгляду бюджетної декларації; б) складання і розгляду проєкту закону про держбюджет; в) виконання бюджету; г) звітування про виконання бюджету.
2. Дайте письмову характеристику головних розпорядників бюджетних коштів.
3. Дайте письмову характеристику програмно-цільового методу в бюджетному процесі.
4. Дайте письмову характеристику бюджетних програм як форми об'єктивації програмно-цільового методу.
5. Дайте письмову характеристику порядку використання бюджетних коштів.
6. Зобразьте логіко-структурну схему порядку розгляду Закону «Про державний бюджет України» з вказівкою дат та суб'єктів відповідальності.
7. Дайте письмову характеристику процесу контролю за виконанням державного бюджету з посиланням на чинні норми.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Державний бюджет як інструмент програмування розвитку держави.
2. Органи місцевого самоврядування як розпорядники бюджетних коштів.
3. Бюджетне програмування: зарубіжний досвід та практики реалізації в Україні.

Список рекомендованої літератури:

1. Бабін І. І. Бюджетне право України : навч. посіб. Чернівці: ЧНУ, 2010.
2. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. Київ : Вид-во європ. ун-ту, 2005. 220с.
3. Бюджетный процесс в зарубежных государствах / Н. М. Касаткина, Д. А. Ковачев, В. И. Лашитский и др. ; отв. ред. И. Г. Тимошенко. Москва, 1996. 146с.
4. Заверуха І. Б. Державний борг України: проблеми правового регулювання : монографія. Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 310с.
5. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ : Видавництво ТОВ «НІОС», 2000. 384с.
6. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України. Тернопіль : карт-бланш, 2002. 238с.
7. Макарова Н. С. Бюджетная ответственность: понятие, основания и особенности реализации : дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 171 с.
8. Музика О. А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством : монографія. К.: Атака, 2004. 344с.
9. Музика О.А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України (фінансово-правове дослідження) : монографія. Київ : Атака, 2006. 256 с.
10. Науково-практичний коментар до бюджетного кодексу України / М. Я. Азаров, В. А. Копилов, Л. К. Воронова та ін. ; за заг. ред. М. Я. Азарова. Київ : НДФІ, 2006. 632с.
11. Научно-практический комментарий Бюджетного кодекса Украины / под общ. ред. Н. П. Кучерявенко. Харьков : Одиссей, 2005. 416 с.
12. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія. Чернівці : Рута, 2004. 264 с.
13. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : Знання-прес, 2006. 607с.

ТЕМА 9. Загальні положення податкового права України

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Метою вивчення теми є формування в студентів комплексу знань щодо поняття податкового права України та його місця в системі права України.

Досліджуючи основи податкового права студенти повинні чітко розуміти, що податкове право є невід'ємною частиною фінансового права. Традиційно податкове право сприймається як підгалузь фінансового права, що є системою правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо справляння податків, зборів та інших обов'язкових платежів, податкового контролю та застосування заходів відповідальності за порушення податкового законодавства. Під час з'ясування місця податкового права в структурі фінансового права студенти мають звернути увагу на дослідження таких його особливостей як те, що воно: а) виступає як інститут предметний, тобто присвячений певному предмету – різновиду відносин, що складаються із приводу встановлення, сплати та стягнення податків і зборів, їх зміни та скасування; б) регулює суспільні відносини щодо встановлення і справляння податкових платежів, їх зміни та скасування; в) установлює обов'язок юридичних і фізичних осіб щодо сплати податків і зборів, а також регламентує процедуру обчислення і сплати податків та зборів, порядок здійснення податкового контролю і застосування заходів відповідальності за порушення податкового законодавства; г) є складним інститутом, що охоплює сукупність своєрідних фінансово-правових норм. Ця специфіка передбачає аналіз відносин, які охоплюють рух грошових коштів від платників у відповідні фонди (бюджети) у формі податкових платежів. Водночас особливу увагу слід приділити предмету податкового права як сукупності суспільних відносин, що виникають між уповноваженими державними органами (податкові, митні, кредитні) та платниками податків щодо надходження коштів від платників податків до відповідних бюджетів, державних цільових фондів у формі податків та зборів (обов'язкових платежів).

Під час дослідження особливостей податкового права як інституту фінансового права студенти мають дослідити його метод та систему.

Досліджуючи податкові правовідносини варто звернути увагу на те, що їх традиційно сприймають як врегульовані податково-правовими нормами і гарантовані державним примусом суспільні відносини, що виникають між податковими органами й платниками податків з приводу встановлення, зміни та стягнення з платників податків частини їхніх доходів до державного і місцевих бюджетів і державних цільових фондів, а також відносини, що виникають у процесі податкового контролю, оскарження актів податкових органів, дій чи бездіяльності їх посадових осіб та притягнення до відповідальності за податкове правопорушення.

Для розуміння сутності та особливостей змісту податково-правових відносин студенти повинні дослідити такі їх види як: а) залежно від їх функцій

(загальнорегулятивні; конкретно-регулятивні; комплексні; охоронні); б) залежно від змісту та суб'єктного складу (правовідносини, що виникають між центральними і місцевими податковими органами, із приводу організації та їх функціонування; правовідносини, що виникають між податковими органами та місцевим самоврядуванням, із приводу встановлення місцевих податків і зборів; правовідносини, що виникають між податковими органами та платниками податків, з приводу справляння податків і зборів; правовідносини, що виникають між платниками податків та виконавчими органами місцевого самоврядування, із приводу справляння місцевих податків і зборів; правовідносини, що виникають між податковими органами та платниками податків, із приводу організації та здійснення податкового контролю, оскарження актів податкових органів, дій чи бездіяльності їх посадових осіб та притягнення до відповідальності за податкове правопорушення); в) залежно від об'єкта податкових правовідносин (майнові; немайнові); г) залежно від характеру правової норми (матеріальні податково-правові відносини та процесуальні податкові правовідносини).

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке податкове право України?
2. Яке місце податкове право України займає в системі права?
3. Які методи правового регулювання використовуються правовому регулюванні податкових відносин?
4. Які джерела права входять у систему джерел правового регулювання податкових відносин?
5. Визначте особливості податково-правових відносин
6. Які принципи податкового права ви знаєте?
7. Яка структура податково-правової норми?
8. Як відмежувати податкові правовідносини від бюджетних правовідносин?
9. Особливості суб'єктного складу податкових правовідносин.
10. Що є об'єктом податкових правовідносин?
11. Охарактеризуйте джерела податкового права: їх коло та особливості.
12. Розкрийте зміст норм Конституції України, які закріплюють конституційні основи податкового права.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Податки як форма дискримінації суб'єктів економічної активності.
2. Особливості джерел податкового права України.
3. Міжнародні акти як джерело правового регулювання податкових відносин на території України.
4. Особи без громадянства як суб'єкти податкових правовідносин.

Список рекомендованої літератури:

1. Гаврилюк Р. О. Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб. Чернівці : Рута, 2002. 392 с.
2. Комарова І. В. Податкові системи України і зарубіжних країн : навч.-метод. посібник / І. В. Комарова ; Бердянський ун-т менеджменту і бізнесу. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 304 с.
3. Костицький В. В. Податкове право (Податкова система України): навч. посіб. / В. В. Костицький, А. М. Новицький. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 400 с.
4. Кучерявенко Н. П. Курс податкового права: в 6 т. Т. 1. Генезис податкового регулювання: В 2 ч. Харків : Легас, 2002-2004 (4 томи).
5. Кучерявенко М. П. «Податкове право України». Академічний курс. Київ, 2008.
6. Петрова Г. В. Налоговое право: учебник. Москва : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 271 с.
7. Петрова Г. В. Общая теория податкового права. Москва : ИД ФБК – ПРЕСС, 2004. 224 с.
8. Податкове право України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Кучерявенко та ін. ; за ред. проф. М. П. Кучерявенка; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2010. 255 с.
9. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.: за ред. проф. М. П. Кучерявенька. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 400 с.
10. Толстопятенко Г. П. Податкове право ЄС : навч. посіб.; Програма Тасіс Європейського Союзу в Україні, Проект «Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони». Київ : ІМВКНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. 196 с.

ТЕМА 10. Поняття та характеристика податку

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Центральною категорією податкового права є категорія «податок». Необхідно знати функції, які виконують податки, вміти відмежовувати власне податки від зборів і мита. В результаті вивчення цієї теми студенти повинні розуміти сутність основних елементів податку та вміти їх характеризувати: платник податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування, ставка податку, порядок обчислення податку, податковий період, строк та порядок сплати податку, строк та порядок подання звітності. Знати також як здійснюється надання податкових пільг.

Під час вивчення теми студенти повинні дотримуватись такої послідовності засвоєння матеріалу.

Зародження податку, як особливої форми утримання держави її громадянами. Поняття та характеристика напрямків сприйняття податків. Функції податків та особливості їх реалізації. Елементи правового механізму податку. Характеристика основних елементів правового механізму податку (платник податку, об'єкт оподаткування та ставка податку). Характеристика додаткових елементів правового механізму податку (строк і порядок сплати, податкова звітність тощо). Класифікація податків. Характеристика видів податків залежно від компетенції органу, що встановлює податковий платіж на відповідній території. Характеристика видів податків залежно від каналу надходження. Характеристика видів податків залежно від методу стягнення. Характеристика видів податків залежно від методу оподаткування. Податкова система України. Контролюючі органи. Поняття та зміст і принципи податкової системи. Податок як правова категорія: поняття, ознаки та сутність. Принципи та функції податку. Співвідношення податків та інших обов'язкових платежів. Класифікація податків. Характеристика елементів правового механізму податку (платник податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування, ставка податку, порядок обчислення податку, податковий період, строк та порядок сплати податку, строк та порядок подання звітності, податкові пільги). Права та обов'язки платників податків та контролюючих органів. Особи, які сприяють сплаті податків. Облік платників податків. Податкові агенти: поняття та особливості правового статусу. Порядок оскарження незаконних дій і рішень органів ДФС та їх посадових осіб. Податкові перевірки: зміст, види, наслідки. Виникнення, зміна та припинення податкового обов'язку. Виконання податкового обов'язку. Податкове повідомлення-рішення. Податкова вимога. Виникнення, зміна та припинення податкового зобов'язання. Податковий борг. Погашення податкового боргу. Строки сплати податкового зобов'язання. Способи забезпечення виконання обов'язку зі сплати податку. Підстави та порядок настання відповідальності за порушення податкового законодавства.

Контрольні питання та завдання для самоконтролю:

1. Дайте поняття податку.
2. Визначте функції податку.
3. Визначте елементи податку та податково-правового механізму.
4. Які види податків є в Україні?
5. З яких елементів складається податкова система України?
6. Охарактеризуйте систему уповноважених органів у сфері регулювання податкових правовідносин.

Завдання для письмового виконання

1. Дайте порівняльну характеристику податку, збору, обов'язковому платежу. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з такими показниками: поняття,

об'єкт, сутність, суб'єкти сплати, нормативні акти, що регулюють, відповідальність за несплату.

2. Дайте характеристику таких функцій податку як: а) фіскальна; б) контрольна; в) регулююча; г) стимулююча. Під час характеристики зазначте об'єктивацію цих функцій в чинних нормативних актах.

3. Дайте характеристику таких елементів податкового механізму як: платник податку, ставка податку, строк та порядок сплати податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування, податковий період.

4. Охарактеризуйте правову природу та зміст податкових пільг. Виділіть конкретні види податкових пільг, що існують у чинному законодавстві.

5. Дайте характеристику видів податку залежно від: а) компетенції органу, що встановлює податковий платіж на відповідній території; б) компетенції органу, що встановлює податковий платіж на відповідній території; в) платника; г) методу оподаткування. Під час характеристики наведіть приклади та зазначте особливості правового регулювання.

6. Охарактеризуйте основні елементи податкової системи України.

7. Дайте письмову характеристику системи державних органів у сфері справляння податків в Україні.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Податки як форма дискримінації суб'єктів економічної активності.
2. Податкова пільга як засіб встановлення нерівності суб'єктів податкових правовідносин.
3. Прогресивні податки в системі засобів дискримінації суб'єктів господарювання.
4. Розвиток системи контролюючих органів в Україні: сучасний стан і перспективи вдосконалення.

Список рекомендованої літератури:

1. Гаврилюк Р. О. Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб. Чернівці : Рута, 2002. 392 с.

2. Комарова І. В. Податкові системи України і зарубіжних країн : навч.-метод. посібник / І. В. Комарова ; Бердянський ун-т менеджменту і бізнесу. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 304 с.

3. Костицький В. В. Податкове право (Податкова система України): навч. посіб. / В. В. Костицький, А. М. Новицький. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 400 с.

4. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права: в 6 т. Т. 1. Генезис налогового регулирования: В 2 ч. Харків : Легас, 2002-2004 (4 томи).

5. Кучерявенко М. П. «Податкове право України». Академічний курс. Київ, 2008.

6. Петрова Г. В. Налоговое право: учебник. Москва : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 271 с.

7. Петрова Г. В. Общая теория налогового права. Москва : ИД ФБК – ПРЕСС, 2004. 224 с.

8. Податкове право України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Кучерявенко та ін. ; за ред. проф. М. П. Кучерявенка; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2010. 255 с.

9. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.: за ред. проф. М. П. Кучерявенька. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 400 с.

10. Толстопятенко Г. П. Податкове право ЄС : навч. посіб.; Програма Tacis Європейського Союзу в Україні, Проект «Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони». Київ : ІМВКНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. 196 с.

ТЕМА 11. Правове регулювання митних платежів

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Метою вивчення теми є засвоєння студентами знань щодо митного права України та його місця в системі права. Під час дослідження митного права студентам варто звертати увагу на те, що його традиційно сприймають як комплексну предметну галузь права, що встановлюються чи санкціонуються державою для регулювання суспільних відносин, пов'язаних із переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Митне право є засобом державного регулювання митної справи на території України. Без митного права неможливим є створення нормально функціонуючого митного механізму, в основу якого покладено систему виконавчої влади в особі митних органів. Водночас державну митну справу становлять: встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення; застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; справляння митних платежів; ведення митної статистики; обмін митною інформацією; ведення української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності; здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції під час її ввезення на митну територію України; запобігання та протидія контрабанді; боротьба з порушеннями митних правил; організація і забезпечення діяльності митних органів.

Формою прояву митного права є державна митна політика як система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики.

Виникнення, зміна та припинення митних відносин базується як на загальних принципах права, так і на спеціальних. Під час вивчення спеціальних принципів митного права студенти повинні звернути увагу на такі як: виключної юрисдикції України на її митній території; виключних повноважень органів доходів і зборів України щодо здійснення митної справи; законності та презумпції невинуватості; єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України; спрощення законної торгівлі; визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності; додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб; заохочення добросовісності; гласності та прозорості; відповідальності всіх учасників відносин, що регулюються цим кодексом.

Для з'ясування особливостей митних відносин студентам необхідно зосередити увагу на дослідження митних правовідносин як виду суспільних відносини, які регулюються нормами митного права і виникають у процесі і з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Під час їх вивчення необхідно з'ясувати такі особливості митних правовідносин як те, що: а) вони виникають, функціонують і розвиваються лише на основі митно-правових норм, які містяться у різних джерелах. Відносини, які не врегульовані нормами права, не мають правового характеру; б) зазначені відносини є індивідуалізованими, оскільки в них вступають конкретні суб'єкти – носії юридичних прав і обов'язків. Водночас учасниками правовідносин може бути дві і більше сторін; в) вони виникають внаслідок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України або ж пов'язані із таким переміщенням. Іншими словами, зазначені правовідносини носять майновий характер, оскільки передбачають переміщення матеріальних чи грошових цінностей. Така особливість пов'язана із специфікою предмета правового регулювання митного права; г) вони мають публічний характер. Для їх виникнення, зазвичай, достатньо волевиявлення однієї із сторін. Здебільшого стороною у цих правовідносинах є орган доходів і зборів, який у своїй діяльності застосовує імперативний метод: стягує митні платежі, здійснює митний контроль, притягує до відповідальності винних осіб; д) ці відносини охороняються від можливих порушень примусовою силою держави в особі її органів. Учасник правовідносин, який вважає, що його права порушено, має право звернутися за захистом у компетентні органи. У відповідності зі ст. 55 Конституції України права і свободи людини у громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Також для більш чіткого розуміння сутності митних правовідносин студентам необхідно зосередити увагу на характеристиці таких їх видів, як: а) за характером діяльності митних органів: регулятивні й охоронні. Регулятивні митні правовідносини пов'язані із правомірною поведінкою усіх суб'єктів, охоронні правовідносини виникають у процесі вчинення суб'єктом митного права порушення митного законодавства; б) за кількістю сторін: прості

і складні. У простих правовідносинах участь бере дві сторони, у складних – три і більше; в) за ступенем наближення до факту переміщенні: прямі (їх більшість) і непрямі. Прямими зазначені відносини є тоді, коли безпосередньо базуються на переміщенні вантажів через митний кордон України, а непрямі виникають у зв'язку чи внаслідок переміщення товарів через кордон. Наприклад, перевізник, не займаючись зовнішньоекономічною діяльністю, отримує дозвіл на внутрішній митний транзит товарів, які раніше було ввезено на митну територію держави; г) залежно від характеру норм, які лежать в основі виникнення митних правовідносин: матеріальні та процесуальні.

Контрольні питання та завдання для самоконтролю:

1. Що таке митне право України?
2. Яке місце митне право України займає в системі права?
3. Які методи правового регулювання використовуються у правовому регулюванні митних відносин?
4. Які джерела права входять у систему джерел правового регулювання митних відносин?
5. Визначте особливості митних відносин
6. Які принципи митного права ви знаєте?

Завдання для письмового виконання

1. Дайте загальну письмову характеристику правового регулювання митної справи в: а) період із 1648р. до 1657р.; б) період із кінця XVIII ст. і до 1917р.; в) відродження української державності відбулося під час визвольних змагань 1917–1921 рр.; г) період незалежної України.

2. Дайте письмову характеристику митної справи. Порівняйте з такою категорією, як митна діяльність.

3. Дайте письмову характеристику державної політики у сфері державної митної справи.

4. Дайте порівняльну характеристику цивільного, адміністративного, фінансового та митного права. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з такими критеріями: поняття, предмет, методи правового регулювання, джерела правового регулювання.

5. Дайте характеристику таких принципів митного права як: а) поєднання публічних і приватних інтересів, виключних повноважень органів доходів і зборів України щодо здійснення митної справи; б) спрощення законної торгівлі, заохочення добросовісності. Під час характеристики зазначте на об'єктивацію принципів у чинному законодавстві України (по 2 ст. на кожен принцип).

6. Дайте письмову порівняльну характеристику адміністративних, фінансових і митних правовідносин. Відповідь оформіть у вигляді таблиці з

такими критеріями: поняття, об'єкти, суб'єкти, зміст, підстави виникнення та припинення.

7. Дайте характеристику таких джерел правового регулювання митних правовідносин, як: а) рішення суду, індивідуальні нормативні акти органів митної служби; б) міжнародні договори, правова доктрина.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Митні платежі як форма дискримінації суб'єктів економічної активності.

2. Митні пільги як засіб встановлення нерівності суб'єктів податкових правовідносин.

3. Сучасний стан державних органів у сфері митної справи: тенденції розвитку.

4. Міжнародний митний простір: поняття та особливості участі в ньому національних держав.

Список рекомендованої літератури:

1. Аргунов В. А. Основи митної справи в Україні : підручник / В. А. Аргунов, Є. М. Березний, В. В. Бичков, А. Ю. Булана ; за ред. П. В. Пашко. Київ : Знання, 2008. 652 с.

2. Владимиров К. М., Бардачов В. Ю. Митне регулювання : навч. посіб. / К. М. Владимиров, В. Ю. Бардачов. Херсон: Олді-плюс, 2002. 336 с.

3. Дубініна А. А., Сорокіна С. В., Зельніченко О. І. Митна справа : підручник / А. А. Дубініна, С. В. Сорокіна, О. І. Зельніченко. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 320 с.

4. Дьомін Ю. М., Дьоміна С. Ю., Железняк Н. М. Митне право України : навч. посіб. / Ю. М. Дьомін, С. Ю. Дьоміна, Н. М. Железняк й ін., за заг. ред. О. Х. Юлдашева. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 232с.

5. Митне право України : навч. посіб.; за ред. В.В. Ченцова. Київ : Істина, 2007. 328с.

6. Митне право України : навч. посіб. / Ю. В. Іщенко, В. П. Чабан, В. М. Дорогих та ін. ; Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т внутрішніх справ. Київ : Юрінком інтер, 2010. 295 с.

7. Настюк В. Я. Норми митного права: теорія і практика застосування: монографія / В. Я. Настюк. Харків : Факт, 2003. 215 с.

8. Прусс В. М. Основи митної справи: навч. посіб. / В. М. Прусс, В. К. Козирев, В. П. Самойловська, Н. Г. Шпак, Г. А. Кіценко, М. С. Вільшанюк / Одеський національний морський ун-т. Одеса : Онму, 2009. 714 с.

9. Рисіч Й. Л. Історія митної справи та митної політики в Україні : навч. посіб. / Й. Л. Рисіч, Б. М. Новосад, О. В. Морозов / Державна митна служба України; Академія митної служби України. Д., 2000. 68 с.

10. Чорний В. Б. Україна і митна справа: історичний нарис. Київ : Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр «КВІЦ», 2000. 349 с.

11. Чорний В. Б. Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодні. Київ : Квіц, 2001. 478 с.

12. Шишка Р. Б. Митне право України : посібник. Харків : Еспада, 2002. 296 с.

ТЕМА 12. Фінансово-правові основи обов'язкового державного страхування

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Вивчаючи цю тему, потрібно звернути увагу на те, що поняття «страхування» можна розглядати як: а) економічну категорію – систему економічних відносин з приводу утворення централізованих і децентралізованих фондів, необхідних для покриття непередбачуваних потреб суспільства і його членів; б) за матеріальним змістом – як сукупність створених матеріальних і грошових фондів; в) як правову категорію. Водночас необхідно розрізняти: страхування як цивільно-правову та фінансово-правову категорію. Страхування як цивільно-правова категорія є видом цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються завдяки сплаті громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. Страхування як фінансово-правова категорія – це система відносин, які складаються з приводу формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих страхових фондів із метою захисту майнових та особистих інтересів фізичних і юридичних осіб із настанням певних подій (страхових випадків) за рахунок коштів цих фондів, які формуються з внесків, що їх сплачують ці особи за рахунок бюджетних коштів.

Студенти повинні обґрунтувати, чому інститут страхування є предметом правового регулювання фінансового права, зазначивши, що воно є однією з ланок фінансової системи держави та сукупністю фінансових відносин, що складаються з приводу формування, розподілу та використання коштів страхових фондів. Окрім того, саме нормами фінансового права регулюються: джерела формування страхового фонду та його взаємодія з іншими ланками фінансової системи, зокрема з бюджетом; порядок використання коштів страхових фондів; компетенція державних органів у сфері страхування; відносини у сфері обов'язкового державного страхування.

Користуючись Законом України «Про страхування» (в редакції 2001 року), студенти повинні визначати зміст понять: страховик (ст. 2), страхувальник (ст. 3), об'єкти страхування (ст. 4), форми страхування (ст. 5). Для розуміння

питання про відновлювальну, попереджувальну, ощадну та контрольну функції страхування рекомендується ознайомитися з працями вчених, які досліджували чи досліджують це питання.

Студенти мають дати правову характеристику страховим фондам – сукупності грошових і матеріальних ресурсів (зокрема й тимчасово вільних) юридичних і фізичних осіб, що акумулюються в них, і визначити їхню систему (централізовані й децентралізовані; страхові фонди підприємств, відомчі, страхові фонди, резервний фонд бюджету для здійснення непередбачуваних витрат, сукупний фонд централізованих резервів державного страхування).

Окрім того, необхідно показати, в чому проявляється участь держави у страховій діяльності: держава впливає на формування страхових фондів і на страхові відносини через ліцензування такої діяльності, законодавчий захист страхового ринку. Студенти повинні визначити органи державної влади, які здійснюють контроль за страховою діяльністю (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рахункова палата, Міністерство фінансів України).

Визначаючи сутність обов'язкового державного страхування як однієї з форм страхування, що здійснюється за рахунок коштів бюджету і коштів страховиків, і за якої страхові відносини виникають на підставі відповідних законодавчих актів, необхідно мати на увазі, що воно поділяється на соціальне та обов'язкове державне страхування життя, здоров'я чи майна осіб, визначених у законі, на випадок спричинення шкоди їхньому життю, здоров'ю чи майну (особисте й майнове).

Окремо рекомендується зупинитися на визначенні державного особистого страхування як сукупності правових норм, що регулюють фінансові правовідносини, які складаються у процесі здійснення страхових виплат на випадок загибелі, смерті або втрати працездатності громадянами – працівниками державних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, іншим категоріям осіб, визначених законодавством. Під час розгляду питання щодо суб'єктів державного особистого страхування необхідно пам'ятати, що воно поширюється на певні категорії працівників, діяльність яких містить елементи підвищеного ризику, пов'язаного з небезпекою для їхнього життя, здоров'я (військовослужбовці, працівники митних органів, народні депутати, судді тощо).

Окремо потрібно з'ясувати питання щодо особливостей страхових внесків, які: не вводяться до складу податків, інших обов'язкових платежів, що складають систему оподаткування; обчислюються лише у грошовій формі, зокрема з виплат (доходу), що здійснюються в натуральній формі; підлягають сплаті незалежно від фінансового стану платника страхових внесків.

Визначаючи зміст державного регулювання і нагляду у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, основну увагу необхідно приділяти тому, що керівництво та управління солідарною системою, збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначення пенсій і підготовки документів для їх виплати, забезпечення своєчасного і в повному

обсязі фінансування та виплати пенсій, допомог на поховання здійснює Пенсійний фонд і його виконавчі органи. До повноважень цих органів входить також здійснення контролю за цільовим використанням коштів і застосування до страхувальників та банків фінансових санкцій.

Контрольні питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке страхування?
2. Визначте страхування як цивільно-правову та фінансово-правову категорію.
3. Назвіть форми й види страхування.
4. Дайте правову характеристику страхових фондів та їх видів.
5. Які органи здійснюють контроль за страховою діяльністю в Україні?
6. Які види обов'язкового страхування ви знаєте?
7. Назвіть суб'єктів державного особистого страхування.
8. Визначте поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування.
9. На яких принципах формується загальнообов'язкове державне соціальне страхування?

Завдання для письмового виконання

1. Визначте систему державних органів, які здійснюють регулювання страхової діяльності в Україні.
2. Наведіть приклади обов'язкового страхування.
3. Дайте перелік об'єктів обов'язкового державного страхування та загальнообов'язкового державного соціального страхування.
4. Який порядок здійснення страхових платежів у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні від нещасного випадку?
5. Визначте порядок фінансування соціального страхування від нещасних випадків.
6. Хто є суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття?

Список рекомендованої літератури:

1. Горбач Л. М. Страхова справа : навч. посіб. 2-ге вид., виправл. Київ : Кондор, 2003. 252 с.
2. Основы страховой деятельности : ученик / отв. ред. проф. Т. А. Федорова. Москва : Издательство БЕК, 2002. 768 с.
3. Плиса В. Й. Основы страхування: навч. посіб. / за ред. М. І. Крупки. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 144 с.

4. Внукова Н. М., Успенко В. І., Временно Л. В. та ін. Страхування: теорія та практика : навчально-методичний посібник / за заг. ред. проф. Н. М. Внукової. Харків: Бурун Книга, 2004. 376 с.

5. Шихов А. К. Страхование : учебное пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 431 с.

ТЕМА 13–14. Правове регулювання банківської діяльності в Україні. Банківська система України

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

В Україні законодавче визначення поняття «банк» міститься у статті 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III., причому необхідно зазначити, що чинне банківське законодавство України у частині визначення поняття «банк» ґрунтується на класичному підході континентальної системи права.

Нормативне визначення банківської діяльності міститься в статті 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Однак, визначаючи поняття «банківська діяльність» студенти повинні знати, що можна розглядати його у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні під банківською діяльністю розуміються всі види операцій, які можуть здійснювати відповідно до законодавства банки, а у визначених законом випадках – інші юридичні особи. У вузькому розумінні банківська діяльність включає в себе лише ті операції, які виділяють банк із кількості інших фінансово-кредитних установ.

Також студенти повинні знати основні принципи згідно з якими здійснюється банківська діяльність та її особливості.

Студенти повинні знати, що відповідно до статті 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону. А характер відносин між НБУ та іншими банками дає підстави для висновку, що банківська система України є дворівневою.

Верхній рівень становить НБУ, який виступає особливим центральним органом державного управління та в процесі реалізації власних функцій здійснює владні повноваження з метою забезпечення стабільності банківської системи України. Правовий статус Національного банку України визначений, насамперед, Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV.

Необхідно розуміти, що державне управління в сфері банківської діяльності здійснюється шляхом реалізації уповноваженими органами держави функцій банківського регулювання та банківського нагляду.

Банківський нагляд має вступний контроль, дистанційний (або документарний) контроль та інспектування на місцях.

Студенти повинні знати передбачені статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» заходи впливу, які НБУ може застосовувати у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

До нижнього рівня банківської системи належать усі інші банки та філії іноземних банків, що здійснюють власну діяльність на території України.

Студенти повинні вміти охарактеризувати банки, які відповідно до законодавства можуть створюватися на території України, та класифікувати їх.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Поняття та зміст банківської системи України.
2. Розкрийте правовий статус Національного банку України.
3. Поняття та види банків.
4. Які особливості державного банку.
5. Банківські об'єднання: поняття та види.
6. Банківське регулювання в Україні: поняття та форми.
7. Яким чином здійснюється банківський нагляд в Україні.

Завдання для письмового виконання

1. Дайте письмову характеристику функцій банківської діяльності в фінансовій діяльності держави.

2. Дайте письмову характеристику банківської діяльності як виду підприємницької діяльності. Під час характеристики мають бути посилання на чинні норми права.

3. Дайте письмову характеристику складових банківської діяльності: а) банківських операцій; б) банківських правочинів; в) організаційно-управлінських дій.

4. Дайте письмову характеристику активних, пасивних і посередницьких банківських операцій.

5. Дайте письмову характеристику таких банківських правочинів: а) правочини, що складають основний предмет діяльності; б) правочини, що мають допоміжний характер та вчиняються для забезпечення формування матеріальної основи функціонування банківської установи; в) банківських послуг як професійна діяльність банківської установи.

6. Дайте письмову характеристику таких організаційно-управлінських дій, як: а) дій направлених на розширення діяльності банків; б) дій направлених на участь у професійних об'єднаннях.

Питання для дискусій у групах самостійного вивчення

1. Роль банківських установ у стабільному функціонуванні фінансової системи держави.
2. Особливості правового регулювання здійснення банківських операцій на території України.
3. Стан правового регулювання здійснення банківських операцій фінансово-кредитними установами (окрім банків).
4. Характеристика банківських договорів направлених на надання посередницьких банківських послуг.

Список рекомендованої літератури:

1. Банки и банковское дело / под ред. И. Т. Балабанова. Санкт-Петербург: Питер, 2003.
2. Банківське право України / під ред. А. О. Селіванова Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 384 с.
3. Біленчук П. Д., Диннік О. Г., Лютий І. О., Скороход О. В. Банківське право: українське та європейське. Київ : Атіка, 1999. 400 с.
4. Ващенко Ю. В. Банківське право : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 344 с.
5. Гетьманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України : К. : Центр навчальної літератури, 2007. 344 с.
6. Ерпылева Н. Ю. Международное банковское право: учебн. пособие. Москва : Форум – Инфра-М, 1998.
7. Заверуха І .Б. Банківське право України : посібник для студентів юридичних та економічних спеціальностей ВНЗ. Львів : Астролябія, 2002. 222 с.
8. Карманов Є. В. Банківське право України : навчальний посібник. Харків: Консул, 2000. 464 с.
9. Костюченко О. А. Банківське право України : підручник. 3-є вид. К.А.С.К., 2003. 928 с.
10. Костюченко О. А. Правові аспекти банківської діяльності : посіб. із проблем банківського права. Київ : Криниця, 2003. 320 с.
11. Костюченко О. А. Правові основи банківської діяльності. Підручник. Київ : Магістр – ХХІ сторіччя, 2005. 400 с.
12. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації. Київ : Юрінком Інтер, 2003.
13. Орлюк О. П. Банківське право : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
14. Орлюк О. П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 104 с.

ТЕМА 15. Правове регулювання грошового обігу в Україні

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Під час вивчення цієї теми студентам необхідно врахувати, що гроші як економічна категорія є особливим товаром, який виражає вартість усіх інших і обмінюється на будь-який із них, виконуючи роль загального еквівалента. Варто запам'ятати, що існують такі види грошей: 1) монети; 2) паперові гроші (банкноти, банківські білети); 3) засоби, що замінюють гроші (чеки, векселі, кредитні картки); 4) депозитні гроші; 5) міжнародні гроші. Необхідно розуміти, що гроші можуть виступати як: а) засіб обігу; б) засіб платежу; в) міра вартості; г) засіб нагромадження.

Студенти повинні з'ясувати поняття грошової системи та грошової маси: грошова система – це встановлені державою за допомогою правових норм форми організації грошового обігу країни; грошова маса – це: а) грошові знаки, які перебувають в обігу; б) грошові кошти на рахунках вкладів юридичних осіб та громадян; в) інші грошові зобов'язання банків.

Важливим є питання про готівковий та безготівковий види грошового обігу. Під готівковим обігом розуміють обіг готівкових коштів (банкнотів і монет), які передаються від одного суб'єкта до іншого за товари, роботи, послуги або в інших випадках, передбачених законодавством. На відміну від готівкового, за безготівкового грошового обігу рух грошей здійснюється у вигляді перерахувань за рахунками в кредитних установах і за рахунок взаємних вимог. Необхідно також пояснити взаємозв'язок готівкового та безготівкового грошового обігу, який полягає в тому, що: 1) грошова маса, яка перебуває в обігу, включає як готівкові кошти, так і кошти на рахунках і вкладах юридичних осіб і громадян; 2) Національний банк України регулює єдиний грошовий обіг у державі (як готівковий, так і безготівковий) через проведення облікової політики, операцій із цінними паперами, встановлення обов'язкових резервів та економічних нормативів для банків; 3) у державі з розвиненою грошовою системою безготівкові кошти можуть у будь-який час стати готівковими і навпаки. Право вибирати форму розрахунків належить підприємствам, установам, організаціям, громадянам.

Розглядаючи питання про правову природу безготівкових розрахунків, студенти повинні розкрити їх поняття, а саме, що це – розрахунки, які здійснюються без участі готівкових грошей шляхом перерахування певної суми коштів із рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Окремо необхідно вирізнити загальні принципи безготівкових розрахунків, які здійснюються зазвичай: за згодою платника на оплату (акцепт); після поставки (продажу) продукції, виконання робіт або надання послуг; як прямо виражена воля, як згода або розпорядження платника здійснити платіж.

Розкриття питання правового регулювання відкриття й використання банківських рахунків необхідно розпочати з визначення банківського рахунку як спеціального облікового документа, що оформляється в установах банку на ім'я державних, кооперативних, акціонерних, орендних, спільних підприємств, об'єднань громадян, організацій та установ для зберігання коштів і здійснення безготівкових розрахунків. Потрібно розуміти, що інститут банківського рахунку втілює в собі: 1) сукупність правових норм, що регламентують правову природу, зміст, мету банківського рахунку, пов'язані з ним права та обов'язки сторін, систему правовідносин, що виникають у зв'язку із банківським рахунком; 2) договір банківського рахунку, який регулює права та обов'язки клієнта і банку; 3) правовідносини між сторонами договору банківського рахунку, банком і державою, клієнтом і державою, а також операції, що здійснюються за рахунком.

Студентам потрібно також уявити порядок переоформлення та закриття рахунків, а саме: 1) під час реорганізації підприємства (злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділення) подаються такі самі документи, як і для відкриття рахунку; 2) у разі проведення перереєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, викликаній змінами назви, організаційно-правової форми, форми власності, рахунок закривається; 3) для відкриття нового рахунку суб'єкт підприємницької діяльності зобов'язаний подати до установи банку заяву, нову копію свідоцтва про державну реєстрацію, зміни до установчих документів, копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік, картку із зразками підписів і відбитком печатки, засвідчені в установленому порядку відповідно до чинного законодавства, а також довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України; 4) у разі ліквідації підприємства для проведення ліквідаційної процедури використовується один поточний рахунок підприємства, що ліквідується, визначений ліквідатором (ліквідаційною комісією). Необхідно пам'ятати, що поточні рахунки закриваються в установах банку: а) на підставі заяви власника рахунку; б) на підставі рішення органу, на якого законом покладено функції щодо ліквідації або реорганізації підприємства; в) на підставі відповідного рішення суду або господарського суду про ліквідацію підприємства; г) на інших підставах, передбачених чинним законодавством України чи договором між установою банку та власником рахунку.

Розкриваючи подальші питання заняття, потрібно враховувати, що для здійснення безготівкових розрахунків можуть застосовуватися такі форми розрахунків: акредитивна, інкасова, вексельна, розрахунки за розрахунковими чеками, розрахунки з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді, а також що для здійснення розрахункових операцій використовуються платіжні інструменти у формі: меморіального ордера, платіжного доручення, платіжної вимоги-доручення, платіжної вимоги, розрахункового чека, акредитива.

Розглядаючи особливості розрахунків в електронних системах типу «клієнт-банк», рекомендується акцентувати увагу на тому, що розрахунковий

документ в електронному вигляді є документом, інформація в якому подана у формі електронних даних, де є відповідні реквізити документа, який може бути сформований, переданий, збережений і перетворений у візуальну форму подання електронними засобами, і що програмно-технічний комплекс «клієнт банку – банк» складається з клієнтської та банківської частини. Юридичною підставою для роботи клієнта за допомогою системи «клієнт-банк» та оброблення банком його електронних розрахункових документів є окремий договір між ним і банком. У договорі обов'язково повинні обумовлюватися права, обов'язки та відповідальність сторін, порядок вирішення спорів у разі їх виникнення тощо.

Контрольні запитання та завдання

1. Визначте поняття: «гроші», «види грошей», «функції грошей».
2. З'ясуйте поняття грошової системи.
3. Які є види грошового обігу?
4. Установіть взаємозв'язок між готівковим і безготівковим грошовими обігами.
5. Визначте правову природу безготівкових розрахунків.
6. Які загальні правила здійснення безготівкових розрахунків?
7. Що таке банківський рахунок як правова категорія?
8. Назвіть види банківських рахунків.
9. Визначте загальні правила відкриття банківських рахунків юридичним особам.
10. Які правила відкриття банківських рахунків фізичним особам?
11. Які кошти зараховуються на поточні рахунки в національній валюті фізичних осіб-резидентів і фізичних осіб-нерезидентів?
12. Назвіть особливості відкриття поточних рахунків в іноземній валюті юридичним і фізичним особам.
13. Який порядок переоформлення та закриття рахунків?
14. Які форми розрахунків можуть застосовуватися для здійснення безготівкових розрахунків?
15. Виведіть загальні правила здійснення розрахунків із застосуванням платіжного доручення.
16. Які особливості розрахунків із застосуванням платіжної вимоги-доручення?
17. В якому разі застосовується платіжна вимога?
18. Установіть відмінність між договірним і примусовим списанням.
19. Які особливості застосування чекової форми безготівкових розрахунків?
20. Визначте поняття акредитива та його види.
21. Який порядок проведення розрахунків за акредитивами?
22. Визначте правову природу векселя як засобу розрахунків.
23. Що таке розрахунковий документ в електронному вигляді?

24. Що таке готівкові розрахунки?

Список рекомендованої літератури:

1. Алісов Є. О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні : монографія. Харків: «Ксилон», 2004.
2. Алісов Є. О. Проблеми правового регулювання грошового обігу. Харків, 2006.
3. Алісов Є. О. Теоретичні проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні. Харків : Фоліо, 2004.
4. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005.
5. Белов В. А. Денежные обязательства. Москва : АО «Центр Юринфор», 2001.
6. Гальчинський А. Теорія грошей : навч. посібник. Київ : Вид. Соломії Павличко «Основи», 2001.
7. Лавров Д. Г. Денежные обязательства в российском гражданском праве. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр пресс», 2001.
8. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки. Москва : Финансы и статистика, 1998.
9. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, КОО, 1999.
10. Лукашев О. А. Правове регулювання грошової системи Україн. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002.
11. Новосьолова Л. А. Проценты по денежным обязательствам. Изд. 2-е., Испр. И доп. Москва : «Статут», 2003.
12. Подцерковний О. П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине. Одесса : «Студия «Негоциант», 2005.
13. Хайек А. Ф. Частные деньги. Москва : Институт национальной модели экономики, 1996.
14. Щетинін А. І. Гроші та кредит: підручник: вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : ЦНЛ, 2006.
15. Рендал Р. Сучасна теорія грошей. Київ : Наш формат, 2017. 480 с.

ТЕМА 16. Правові засади валютного регулювання та валютного контролю в Україні

Методичні вказівки для самостійної підготовки за темою

Розкриваючи зміст цієї теми, студенти повинні визначити поняття валютної системи як сукупності грошово-кредитних відносин, що склалися на основі інтернаціоналізації господарського життя і розвитку світового ринку та закріплені в договірних і державно-правових нормах. Необхідно розрізняти

світову, регіональну і національну валютні системи та розуміти, що складовими національної валютної системи є: національна грошова одиниця; офіційні золотовалютні резерви; паритет національної валюти; режим і механізм визначення валютного курсу; умови конвертованості валюти; система валютного регулювання і валютного контролю; порядок здійснення зовнішньоторговельних розрахунків; валютні біржі, банківські та інші кредитно-фінансові установи, спеціальні та інші державні органи валютного регулювання та контролю.

Студенти повинні знати, що поняття «валюта» можна розглядати як: 1) грошову одиницю, що лежить в основі грошової системи держави; 2) тип грошової системи держави (валюта і золото, валюта паперова); 3) грошові знаки іноземних держав (банкноти, казначейські білети, монети), кредитні та платіжні документи (векселі, чеки), що використовуються у міжнародних розрахунках (іноземна валюта).

Важливо, щоб студенти розуміли: національною валютою є валюта, емітована державою (державним або центральним банком) для використання на території даної держави у розрахунках і платежах, а також, що ціна грошової одиниці держави виражається через валютний курс.

Деякі труднощі виникають у зв'язку з тлумаченням поняття «конвертованість валюти», під яким можна розуміти: 1) здатність валюти виконувати функції як засобу платежу в будь-якій державі, так і вільного обміну у процесі зовнішньоекономічної діяльності національних грошових знаків на іноземні грошові одиниці відповідно до офіційного валютного курсу; 2) законодавчо закріплену оборотність національної грошової одиниці, тобто можливість обмінювати її на іноземні валюти (і навпаки) для всіх бажаючих без прямого втручання держави у процес обміну.

Студенти повинні дати поняття валютної політики як сукупності економічних, правових та організаційних заходів і форм, що здійснюються державними органами, централізованими банківськими і фінансовими установами, міжнародними валютно-фінансовими організаціями у сфері валютних відносин. Необхідно розрізняти поточну і довгострокову валютну політику та пам'ятати, що складовими валютної політики є: 1) девальвація; 2) валютне котирування; 3) валютна інтервенція; 4) політика валютних обмежень; 5) валютне регулювання. Водночас рекомендується встановити відмінність між прямим і непрямим валютним котируванням та знати, що валютні обмеження є системою нормативних правил, які встановлюються в адміністративному та законодавчому порядку і спрямовані на обмеження операцій з іноземною валютою та іншими валютними цінностями.

Характеризуючи питання про зміст валютного регулювання, необхідно пам'ятати, що ним є діяльність державних органів, спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і на порядок здійснення угод із валютними цінностями та яка здійснюється на двох рівнях: нормативному та індивідуальному. Вимагається, щоб студенти знали елементи валютного регулювання, до яких відносять: а) установлення порядку здійснення валютних

операцій; б) визначення умов і порядку формування валютного резерву країни та валютних фондів суб'єктів господарювання; в) валютний контроль.

Особливу увагу рекомендується звернути на зміст валютних операцій – урегульованих національним законодавством чи міжнародними договорами операцій, пов'язаних з переходом права власності, інших прав на валютні цінності, порядок здійснення яких регулюється нормами Закону України «Про валютні операції».

Студенти повинні усвідомити, що до валютних операцій належать: 1) операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України; 2) операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності; 3) операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням та пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Окремого аналізу потребує питання щодо порядку видачі Національним банком України індивідуальних і генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, які підпадають під режим ліцензування згідно з зазначеним декретом Кабінету Міністрів України: генеральні ліцензії видаються банкам та іншим кредитно-фінансовим установам України на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання; на відміну від них індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції.

Студенти мають знати, що індивідуальної ліцензії потребують операції, за винятком випадків, передбачених декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю, щодо: а) вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей; б) ввезення, переказування, пересилання в Україну валюти України; в) надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують установлені законодавством межі; г) використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави; г) розміщення валютних цінностей на рахунках і у вкладах за межами України; д) здійснення інвестицій за кордон, зокрема через придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами – резидентами як дарунок або у спадщину.

Студенти повинні знати порядок продажу іноземної валюти за чинним законодавством України, відповідно до норм якого всі надходження на користь резидентів в іноземній валюті підлягають обов'язковому продажу через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України. Але необхідно пам'ятати, що обов'язковому продажу не підлягають: 1) кошти в конвертованій валюті, придбані на міжбанківському валютному ринку України через уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, – упродовж терміну,

встановленого валютним законодавством для розрахунків з нерезидентами; 2) кошти в іноземній валюті, одержані фізичними особами – резидентами, включаючи оплату праці, за винятком коштів, одержаних від підприємницької діяльності; 3) кошти в іноземній валюті, що належать резидентам; 4) кошти в іноземній валюті, що належать уповноваженим банкам та іншим кредитно-фінансовим установам, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій з урахуванням правил ведення касових операцій, що встановлюються Національним банком України; 5) кошти в міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються в торговельному обороті з іноземними державами, а також кошти в неконвертованій іноземній валюті, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України; 6) кошти в іноземній валюті, одержані від приватизації державного майна.

Необхідно також зупинитися на особливостях організації торгівлі та розрахунків в іноземній валюті: торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами – юридичними особами здійснюється через уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що одержали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, виключно на міжбанківському валютному ринку України; уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що одержали ліцензію Національного банку України, від свого імені купують і продають іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів і нерезидентів та мають право від свого імені й за свій рахунок купувати іноземну валюту готівкою у фізичних осіб – резидентів і нерезидентів, а також продавати її фізичним особам – резидентам. Крім того, резиденти і нерезиденти – фізичні особи мають право продавати іноземну валюту уповноваженим банкам та іншим кредитно-фінансовим установам, які одержали ліцензію Національного банку України, або, за їхнім посередництвом, іншим фізичним особам – резидентам, а фізичні особи – резиденти – купувати іноземну валюту в уповноважених банках та інших кредитно-фінансових установах, що одержали ліцензію Національного банку України, або за їхнім посередництвом – в інших фізичних осіб – резидентів і нерезидентів.

Важливе значення має питання про валютні фонди та валютні резерви, які формуються на державному, регіональному рівні та на підприємствах. Студентам необхідно розуміти, що Державний валютний фонд України формується за рахунок коштів Державного бюджету України у межах сум видатків, затверджених Верховною Радою України, шляхом купівлі валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або за погодженням із Національним банком України на міжнародному валютному ринку та одержання кредитів в іноземній валюті в межах затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством. На відміну від державного, місцеві валютні фонди формуються шляхом придбання

іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за рахунок коштів відповідних бюджетів у межах, затверджених Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими радами сум видатків, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством. Для визначення валютних фондів підприємств варто пам'ятати, що ними є сукупність належних підприємствам коштів в іноземній валюті, які перебувають у розпорядженні підприємств і які утворюються внаслідок реалізації товарів (послуг) на зовнішньому ринку за затвердженими урядом нормативами.

Окремо потрібно охарактеризувати поняття «офіційні золотовалютні резерви» – резерви, які створюються, утримуються й використовуються Національним банком України для підтримання валютного (обмінного) курсу валюти України, що складаються з резервів Національного банку України, Уряду України (резерви – це золото й іноземна конвертована валюта) та поповнюються Національним банком шляхом: а) купівлі монетарного золота та іноземної валюти; б) отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими визнаними резервними активами; в) залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, Центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Контрольні запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке валютна система держави?
2. Визначте поняття валюти і національної валюти.
3. Що розуміють під конвертованістю валюти?
4. У чому полягає відмінність між конвертованою, частково конвертованою та неконвертованою валютами?
5. Установіть співвідношення між поняттями: «валютні цінності», «валюта України», «іноземна валюта».
6. Дайте поняття валютної політики держави та визначте її складові.
7. Що таке валютне регулювання та які елементи воно охоплює?
8. Визначте зміст валютних операцій.
9. Які операції за законодавством України належать до валютних?

Завдання для письмового виконання

1. Дайте перелік нормативно-правових актів, які складають валютне законодавство України.
2. Порівняйте права резидентів і нерезидентів щодо здійснення валютних операцій.
3. Зобразіть схематично основні ланки валютного регулювання.

4. Наведіть приклади конвертованої, частково конвертованої та неконвертованої валют.

Список рекомендованої літератури:

1. Алісов Є. О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні : монографія. Харків: «Ксилон», 2004.
2. Алісов Є. О. Проблеми правового регулювання грошового обігу. Харків, 2006.
3. Алісов Є. О. Теоретичні проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні. Харків : Фоліо, 2004.
4. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005.
5. Белов В. А. Денежные обязательства. Москва: АО «Центр Юринфор», 2001.
6. Гальчинський А. Теорія грошей : навч. посібник. Київ : Вид. Соломії Павличко «Основи», 2001.
7. Лавров Д. Г. Денежные обязательства в российском гражданском праве. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр пресс», 2001.
8. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки. Москва : Финансы и статистика, 1998.
9. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, КОО, 1999.
10. Лукашев О. А. Правове регулювання грошової системи України. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2002.
11. Новосьолова Л. А. Проценты по денежным обязательствам. Изд. 2-е., Испр. и доп. Москва : «Статут», 2003.
12. Подцерковний О. П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине. Одесса: «Студия «Негоциант», 2005.
13. Хайек А. Ф. Частные деньги. Москва : Институт национальной модели экономики, 1996.
14. Щетинін А. І. Гроші та кредит : підручник: вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : ЦНЛ, 2006.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / за ред. проф. О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. Київ : Парламентське вид-во, 2002. 320 с.
2. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Особлива частина : навчальний посібник / Е. С. Дмитренко ; Мін-во освіти і науки України, Нац. академія Служби безпеки України. Київ : Алерта : КНТ, 2007. 613 с.
3. Пасічник Ю. В. Бюджетна система : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. Київ : Знання-Прес, 2006. 607 с.
4. Фінансове право України : підручник / Мін-во освіти і науки України ; ред. М. П. Кучерявенко. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 320 с.
5. Фінансове право України: Загальна частина : навчальний посібник / В. П. Нагребельний, В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, УАБС НБУ. Суми : Університетська книга, 2004. 320 с.
6. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова ; Мін-во освіти і науки України. Київ : Прецедент: Моя книга, 2007. 448 с.

Додаткова література

7. Алісов Є. О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні : монографія. Харків : «Ксилон», 2004. 326 с.
8. Белошапко Ю. М. Правонарушение и ответственность в финансовом и налоговом праве Российской Федерации / Правоведение. 2001. № 5. С. 54–63.
9. Берлач А., Остапишина Т., Тараненко Ю. Організаційно-правові проблеми діяльності суб'єктів державного фінансового контролю та напрями її вдосконалення. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 3. С. 78–80.
10. Блажевич В. Еволюція законодавства України щодо правового регулювання муніципальних позик як інструменту залучення коштів на місцевому рівні. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 3. С. 67–70.
11. Близнюк О. С., Губерська Н. Л., Музика О. А., Усенко Р. А.. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання : навч. посібник / Академія муніципального управління ; НДІ фінансового права. Київ : Дакор; КНТ, 2007. 311с.
12. Боднарук М. До питання поняття соціального страхування. Підприємництво, госп-во і право. 2001. № 7. С. 75–76.
13. Валютне право України : навчальний посібник / Ж. В. Завальна, М. В. Старинський; УАБС НБУ. 2-е вид., перероб. і доп. Суми : Університетська книга, 2006. 384 с.

14. Валютне регулювання і валютний контроль в Україні : навчальний посібник / Л. М. Кравченко, О. О. Шапошников ; Мін-во освіти і науки України, Київський нац. торговельно-економ. ун-т. Київ : Київський нац. торг.- економ. ун-т, 2001. 102 с.
15. Волощук Г. О. Особливості функціонування державних цільових фондів / Г. О. Волощук, Н. В. Бородюк. Економіка. Фінанси. Право. 2003. № 4. С. 3–7.
16. Вороніна Н. В. Основи теорії бюджету і бюджетного процесу та деякі проблеми правового регулювання цих питань в Україні. Правова держава. 2002. Вип. 13. С. 202–210.
17. Воронова Л. До дискусійних питань щодо предмета і методу фінансового права. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 2. С. 313–324.
18. Воротіна Н. В. Основи теорії бюджету і бюджетного процесу та деякі проблеми правового регулювання цих питань в Україні. Правова держава: щорічник наукових праць. 2002. Вип. 13. С. 202–210.
19. Грошово-кредитна політика в Україні / ред. В. І. Міщенко. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2003. 421 с.
20. Гутко Л. М. Досвід провідних країн світу у галузі страхування. Економіка. Фінанси. Право. 2005. № 11. С. 22–24.
21. Дмитренко Е. Проблеми встановлення та реалізації юридичної відповідальності суб'єктів фінансового права. Прокуратура. Людина. Держава. 2004. № 12. С. 103–109.
22. Дмитренко Е.С. Теоретико-правова систематизація санкцій за правопорушення у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Адвокат (укр.). 2006. № 3. С. 10–14.
23. Емельянов А.С. Финансово-правовая ответственность. Москва : Финансы и статистика, 2004. 208 с.
24. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 1997. 304 с.
25. Заблоцька О. Поняття та зміст бюджетної системи України. Право України. 2007. № 2. С. 52–56.
26. Заверуха І. Правові проблеми класифікації державного боргу. Право України. 2007. № 3. С. 51–55.
27. Заверуха І. Теоретико-правові передумови визначення інституту державного боргу. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 12. С. 127–131.
28. Заверуха І. Фінансово-правова природа відносин у сфері державного боргу. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 8. С. 53–57.
29. Заверуха О. Б. До питання про поняття бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. Вип. 8. С. 299–305.

30. Заверуха О. В. Місцеві фінанси як об'єкт фінансово-правового регулювання. Держава і право. 2001. Вип. 9. С. 267–272.
31. Зайчук О. Б. Правовий статус централізованих позабюджетних цільових фондів України та зарубіжжя. Вісник господарського судочинства. 2004. № 3. С. 270–273.
32. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз : монографія. Одеса : Юридична література, 2008. 501с.
33. Карасева М. В. Деньги – объект имущественных финансовых правоотношений. Государство и право. 2007. № 1. С.46–54.
34. Карасева М. В. Современные проблемы построения системы финансового права. Известия высших учебных заведений. Правоведение (рус.). 2006. № 3. С. 94–100.
35. Карасева М. В. Финансовое право России в XXI веке: иные акценты. Известия высших учебных заведений. Правоведение (рус.).2002.№ 5. С. 12–16.
36. Карасева М. В. Финансовое правоотношение : монография. Москва: НОРМА, 2001. 288 с.
37. Кікіна С. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття та його відмінність від системи оподаткування: [Щодо питання страхування на випадок безробіття]. Право України. 2005. № 8. С. 110–113.
38. Кінащук Л. Історико-правовий аналіз передумов виникнення страхування. Підприємництво, госп-во і право. 2001. № 12. С.60–62.
39. Кінащук Л. Поняття страхування з позицій фінансового права. Підприємництво, госп-во і право. 2001. № 9. С. 63–65.
40. Кінащук Л. Види фінансового контролю: проблеми класифікації в правовій літературі. Підприємництво, господарство і право.2006.№ 1. С. 84– 87.
41. Кінащук Л. Правовий статус державної контрольно-ревізійної служби України в системі фінансового контролю. Підприємництво, господарство і право.2006.№ 3 С.50–53.
42. Клименко А. Фінансовий моніторинг – особлива форма фінансового контролю. Підприємництво, господарство і право.2005 № 4. С.101–106.
43. Клименко А. Форма фінансового контролю: поняття і зміст. Право України.2005.№ 10.С.44–46.
44. Коваль Д. Фінансово-правова відповідальність як різновид юридичної відповідальності. Право України. 2007. № 8. С.51–53.
45. Ковальчук А. Грошово-кредитна сфера як об'єкт правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 10. С. 64–67.
46. Ковальчук А. Т. Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 488 с.
47. Ковальчук А. Фінансове право: усталений термін з невизначеним предметом. Право України.2005.№ 8.С.100–104.
48. Коцацький В. П. Доходи і витрати державного бюджету України в сучасних умовах. Економіка. Фінанси. Право. 2008. № 3. С. 16–18.

49. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд : монографія / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало, М. А. Єпіфанова ; . Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 432 с.
50. Король В. М. Побудова системи урядового державного фінансового контролю України відповідно до стандартів Європейського Союзу. Держава і право. 2006. № 3. С. 381–384.
51. Кравченко Л. Особливості відповідальності уповноважених банків за порушення валютного законодавства. Право України. 2003. № 2. С. 49–52.
52. Кротюк В. Л. Фінансові санкції та адміністративна відповідальність: проблеми співвідношення / В. Л. Кротюк, А. Іоффе, Д. М. Лук'янець. Право України. 2000. № 5. С. 29–33.
53. Кузьменко О. Інтеграція Рахункової палати України до міжнародних інститутів вищого незалежного фінансового контролю. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 4. С. 83–85.
54. Кучерявенко М. До питання про систему фінансового права. Право України. 2003. № 4. С. 33–37.
55. Кучерявенко М. Майбутнє фінансового права: невже криза. Право України (укр.). 2007. № 8. С. 34–38.
56. Кучерявенко М. П. Податкове право України: Академічний курс : підручник / Мін-во освіти і науки України. Київ: Правова єдність, 2008. 701 с.
57. Лочман Я. О. Оптимізація моделі державного управління банківською діяльністю в Україні. Держава і право. 2001. Вип. 12. С. 358–360.
58. Мазур Т. Державні цільові позабюджетні фонди: поняття, ознаки та правова природа. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 12. С. 36–38.
59. Міщенко В. І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В. І. Міщенко, В. Л. Кротюк. Київ : Знання, 2004. 372 с.
60. Міщенко В., Науменкова С. Правові засади організації банківського нагляду. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 8. С. 63–66.
61. Музика О. Публічний і приватно-правовий аспект розрахунків в іноземній валюті. Юридичний вісник України. 2004. № 19. С. 12.
62. Музика О. Щодо поняття бюджету. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 5. С. 64–66.
63. Музика О. А. Видатки місцевих бюджетів: законодавство і зарубіжний досвід. Держава і право. 2000. Вип. 8. С. 268–277.
64. Музика О. А. Поняття «фінансова санкція»: проблеми визначення. Адвокат. 2004. № 12. С. 17–20.
65. Музика О. А. Трансформація підходів щодо визначення бюджету. Право України. 2002. № 2. С. 42–47.
66. Музика О. А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством / Національна академія держ. податкової служби України; НДІ фінансового права. Київ : Атіка, 2004. 344с.
67. Нечай А. А. Предмет фінансового права на сучасному етапі. Підприємництво, господарство і право (укр.). 2004. № 5. С. 62–65.

68. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.
69. Нечай А. А. Фінансова діяльність держави та фінансове право в сучасний період: їх поняття. Право України. 2000. № 1. С. 54–59.
70. Омелян О. Суб'єкти бюджетних правовідносин. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 11. С. 33–36.
71. Орлюк О. П. Банківське право : навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 376 с.
72. Орлюк О. Правові засади діяльності філій Національного банку України. Право України. 2003. № 8. С. 55–59.
73. Пацурківський П. Начала фінансового права: постановка проблеми. Право України. 2006. № 6. С. 25–29.
74. Подорожна Т. Теоретичні аспекти поняття норми бюджетного права України. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 8. С. 75–77.
75. Половко С. М. Система засобів валютного регулювання та її законодавче закріплення // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 21. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2003. С. 355–365.
76. Приходько В. Роль Конституційного Суду України в регулюванні банківських відносин. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 8. С. 78–80.
77. Пришва Н. Щодо питання повноважень суб'єктів фінансових правовідносин. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 2. С. 25–29.
78. Пришва Н. Ю. Правова природа внесків до державних цільових позабюджетних фондів. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. Вип. 16. С. 259–264.
79. Роговенко Д. С. Система державного фінансового контролю – гарантія стабільної фінансової діяльності держави. Держава і право (укр.). 2006. № 1. С. 343–350.
80. Рукавишникова И. В. К вопросу об особенностях метода финансового права. Государство и право. 2004. № 4. С. 36–42.
81. Савченко Л., Білоус В. Функції Міністерства фінансів України як органу, що здійснює фінансовий контроль. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 9. С. 89–93.
82. Савченко Л., Сікорська І. Особливості контролю за дотриманням бюджетного законодавства на першій стадії бюджетного процесу. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 3. С. 73–76.
83. Савченко Л. А. До питання класифікації фінансового контролю за видами. Держава і право. 2003. Вип. 20. С. 315–322.
84. Савченко Л. А. Об'єкти контрольних повноважень Рахункової палати України. Держава і право. 2001. Вип. 9. С. 261–267.
85. Савченко Л. А. Питання контролю у Бюджетному кодексі України. Держава і право. 2002. Вип. 15. С. 309–315.

86. Савченко Л. А. Фінансова діяльність держави та фінансовий контроль. Держава і право. 2001. Вип. 11. С. 293–299.
87. Северин О. Відповідальність за правопорушення у сфері валютного регулювання (до питань застосування п. 2 ст. 16. Декрету Кабінету Міністрів України № 15-93). Підприємництво, господарство і право. 2003. № 1. С. 86–89.
88. Семчик О. О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин / Л. К. Воронова (ред.). Київ : Юридична думка, 2006. 116 с.
89. Старинський М. В. Щодо визначення поняття «валюта» і «валютні цінності». Підприємництво, господарство і право. 2003. № 10. С. 61–64.
90. Стефанюк І. Фінансовий контроль: визначення поняття і системи. Економіка. Фінанси. Право (укр.). 2001. № 7. С. 3–6.
91. Ткаченко А. Досвід і проблеми правового регулювання діяльності державних кредитних установ на території України у ХІХ ст. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 12. С. 85-87.
92. Ткаченко А. О. Нормативно-правове регулювання функціонування банківської мережі (історія і сучасність). Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 4. С. 77–83.
93. Тосунян Г. А. Государственное управление в области финансов и кредита в России: Учебное пособие. Москва : Дело, 1997. 304 с.
94. Тосунян Г. А., Викулин А. Ю. Несостоятельность (банкротство) кредитных организаций: учебно-практическое пособие. Москва : Дело, 2002. 320 с.
95. Усенко Р. А. Фінансові санкції за законодавством України : монографія / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України ; НДІ фінансового права / Д.М. Лук'янець (відп.ред.). Київ : Дакор; КНТ, 2007. 164 с.
96. Федоров С. Диспозиция как элемент структуры финансово-правовой нормы. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 7. С. 62–65.
97. Федоров С. Класифікація фінансово – правових норм. Підприємництво, господарство і право (укр.). 2004. № 8. С. 59–63.
98. Федоров С. Финансово-правовые санкции: проблемы применения. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 4. С. 36–38.
99. Федчук С. Публічні видатки та їх класифікація в сучасній державі. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 6. С. 92-96.
100. Фещенко Л. Функціональна структура системи державного фінансового контролю в Україні. Банківська справа (укр.). 2001. № 1. С. 12–16.
101. Финансовое право : краткий учебный курс / М. В. Карасева, Ю. А. Крохина ; Российская академия наук, Саратовский филиал ин-та гос-ва и права РАН. Москва : НОРМА, 2001. 288 с.
102. Финансовое правоотношение : монография / М. В. Карасева ; Российская академия наук, Саратовский филиал ин-та гос-ва и права РАН. Москва : НОРМА, 2001. 288 с.
103. Харченко М. Принципи виконання державного бюджету. Українське право. 2000. № 1. С. 189–194.

104. Харченко М. В. Правове регулювання контрольної діяльності Рахункової палати України. Держава і право. 2001. Вип. 10. С. 325–329.
105. Цветков А. Визначення поняття «видатки бюджету» в теорії фінансового права та законодавстві України. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 12. С. 82–84.
106. Цветков А. М. Порядок фінансування видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання центральних органів виконавчої влади. Держава і право. 2003. Вип. 19. С. 396–403.
107. Чернадчук В. Бюджетний контроль: поняття та сутність. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 11. С. 74–76.
108. Чернадчук В. Щодо відповідальності за порушення бюджетного законодавства: деякі аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 5. С. 48–49.
109. Чернадчук В.Д. Норми-дефініції у фінансовому законодавстві. Вісник Української академії банківської справи (укр.). 2007. № 1. С. 30–36.
110. Чернадчук В.Д. Окремі ознаки юридичних фактів у бюджетному праві. Право України (укр.).2006.№ 5.С. 85–89.
111. Чернадчук В.Д. Проблеми визначення об'єкта бюджетних правовідносин. Юридична Україна.2004.№ 2 С.34–39.
112. Чернадчук В.Д. Щодо бюджетних повноважень Національного банку України. Підприємництво, господарство і право.2004.№ 7.С .84-88
113. Чернадчук В.Д. Щодо визначення поняття «бюджетний процес». Підприємництво, господарство і право. 2003. № 9. С. 93–95.
114. Шамрай І.А. Теоретичні проблеми визначення поняття «банк» в науці банківського права. Держава і право. 2003. Вип. 20. С. 327–334.
115. Шевчук Н. Ю. Структура видатків місцевих бюджетів України та особливості їх побудови. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 5. С.202–208.
116. Шемшученко Г. Ю. Фінансово-правове регулювання банківського кредитування : монографія; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, УАБС НБУ. Київ : Юридична думка, 2006. 264 с.
117. Шмагун О. В. Теорія і практика проведення державних запозичень в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2007. № 11. С.59–64.
118. Юровська В. Становлення та розвиток загальнообов'язкового державного соціального страхування. Право України. 2004. № 10. С. 37–41.
119. Ющенко В. А. Валютне регулювання : навчальний посібник / В. А. Ющенко, В. І. Міщенко ; НБУ. Київ : Знання, 1999. 359 с.
120. Якимчук Н. Я. Питання трансформації правового статусу бюджетної установи в Україні. Держава і право. 2002. Вип. 18. С. 265–270.
121. Ямненко Т. М. Система фінансового права як галузі права. Держава і право. 2002. Вип. 15. С. 286–291.

Навчальне видання

Методичні вказівки
з організації самостійної роботи
з дисципліни «Фінансове право України»
для студентів 4-го курсу спеціальності 081 «Право»
денної та заочної форм навчання

Відповідальний за випуск О. В. Стогова
Редактор Н. М. Мажуга
Комп'ютерне верстання М. В. Старинського

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. 3,95. Обл.-вид. арк. 3,67.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.